॥ इति श्रीप्रायश्चित्तकदंबनिर्णयः समाप्तः ॥

र्य्यमत्र संशयः अन्यथानिन्दपुनःपुनरादिप्रायश्चित्तबोधकानि तानि रेतःसेकावरोहणमात्रभेदेन सकृत्सवर्णासवर्णभेदेन व्यवास्थेयानीति सुधीभिर्विभाव्यम् इत्यनुपातकप्रायश्चित्तं अथ क्रोधादिना आत्मघातार्थं प्रवृत्तस्य प्रायश्चित्तं तत्र वसिष्ठः क्रोधादिनात्मघातार्थं व[illegible]तैरन्यापारं कृत्वा मृत्युमप्राप्य स्वयन्निवृत्तः प्राजापत्यं कुर्य्यात् कतिपयव्यापारं कृत्वा निवृत्तो घृताभ्यक्तो वस्त्राच्छादितः प्राणायामत्रयं कुर्वन् गायत्रीं जपन् त्रिरात्रमुपवसेदिति अथात्मघातिनामश्रुपातने प्रायश्चित्तं गोभिर्विप्रैर्हते चैव तथा चैवात्मघातके नैवाश्रुपातनं कार्य्यमद्भिः श्रेयोभिकाङ्क्षिभिः एषामन्यतमं विप्रं यो दहेत वहेत वा प्रेतोदकक्रियां कृत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् त[illegible]केवलं स्पृष्ट्वाश्रूणि पातितं यदि पूर्वोक्तपुण्यकाशिस्यात्स्नात्वाहःक्षपणं स्मृतं अथ चितिभ्रष्टायाः प्रायश्चित्तं आपस्तम्बः चितिभ्रष्टा तु या नारी मोहाद्विचलिता भवेत् प्राजापत्येन शुध्येत तस्माद्दुयापेककर्म्मणः एवं च शास्त्रीयमरणसंकल्पनिवृत्तानामपि बोध्यम् बहूनामेकधर्म्मीणामिति वचनात् अथ रहःकृतेषु संकीर्णापयातास्वरायां गायत्रीजपमधिकृत्य शंखः शतं जप्त्वा तु गायत्रीं सर्वपापप्रणाशिनीं तथा सहस्रं जप्त्वा तु पातकेभ्यः प्रमोचिनीं दशसहस्रजापेन सर्वकल्मषनाशिनीं लक्षं जप्त्वा तु सा देवी महापातकनाशिनी अथासत्यभाषणप्रायश्चित्तं तत्र सकृदसत्यभाषणे कृष्णानुस्मरणं यथा विष्णुपुराणे कृते पापेनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते प्रायश्चित्तं तु तस्यैव कृष्णानुस्मरणं परं कृष्णेति मङ्गलं नाम यस्य वाचि प्रवर्त्तते भस्मीभवंति राजेन्द्र महापातककोटयः इदमेतत्परम विनान्यत्रानुष्ठानलक्षणप्रामाण्यावक्तव्विति सर्वैर्मर्णीयम् ॥ इति श्रीगोपालन्यायपंचाननभट्टाचार्य्यविरचितः प्रायश्चित्तकदंबनिर्णयः समाप्तः॥ मी॰ पौष२

प्रा॰ क॰ स्याभर्त्तेचश्रोत्रियर्त्विगुपाध्यायमित्रपत्न्यभिगमनेस्वसृमरत्नु:सगोत्रायाश्च समवर्णाया अंत्यजायाः कुमार्य्या रजस्वलायाः
२९ शरणागतायाः प्रव्रजिताया निक्षिप्तायाश्चेत्यभिधाय प्रायश्चित्तमाह अनुपातकिनस्त्वेते महापा [illegible] यथा अश्वमेधेन शुध्य
न्तितीर्थानुसरणेन वा अश्वमेधाद्यकरणे द्वादशवार्षिकं व्रतं तद्दशकं अशीत्युत्तरशतप्राजापत्यानि [illegible] गो अशीत्युत्तरशत
धेनवो देयाः एतज्ज्ञानकृतेनुपातके गम्यागमनव्यतिरिक्ते बोध्यम् अज्ञानतः तदर्द्धं अत्रपितृपत्नीं [illegible] स्य हीनवर्णा अन्त्य
जा चाण्[illegible] मार्गी ब्राह्मणकन्यका अगम्यामाह यमः स्नुषा पितृष्वसा मातामहसखी मातृष्वसा सुता मातुलानी स्वसा श्वश्रूं गत्वा स
द्यः पतेद [illegible] ताश्चान्याश्च मतं तं नियतं परिवर्जयेत् एतैरगम्यागमनैः सद्यः पतति वै द्विजः अन्याश्चाह नारदः [illegible] नामा मातृष्व
सा श्वश्रूर्मातुलानी पितृष्वसा पितृव्यानी मित्रपत्नी भगिनी तत्सखी स्नुषा दुहिताचार्यभार्या च सगोत्रा शरणा [illegible] न्न
जिता धात्री साध्वी वर्णोत्तमा च या अंत्या चांडाली अत्र ज्ञानतः संपूर्णं व्रतं द्वादशवार्षिकं ज्ञानतस्तु मरणमिति यथ.
धापाहृत्य [illegible] गमत्वा स्कंदति मोहाद्धि गुरुतल्पेन युज्यते शिष्यस्योत्कर्तनं कृत्वा प्राणत्यागेन शुध्यति गुरुतल्प व्रतेन द्वाद[illegible]।
नेत्यर्थः [illegible] मातृस्नुषादुहितृव्यतिरिक्तागमने बोध्यं मात्रादिगमनस्यातिपातकत्वेन ज्ञानाज्ञानाभ्यां मरणस्योक्तत्वादिति चांडा
लान्त्यजस्त्रीणां गर्भोत्पादकस्य च प्रायश्चित्ताभावमाहापस्तंबः अंत्यजायां प्रसूतस्य प्रायश्चित्तं न विद्यते निर्वासनं कृतांकस्य तस्य का।

पंचकर्तुर्यत्प्रायश्चित्तं तस्मादर्द्धहानिक्रमेण तृतीयसंसर्गिपर्यन्तं प्रायश्चित्तं करणीयं चतुर्थस्य वचनाभावान्न किंचिदिति यथा
चांडालान्नाशने व्यासः येतदन्नाशिनो विप्राः कृच्छ्रात्तेषां विधीयते तद्भोजिनोर्द्धकृच्छ्रेण तदन्नादाश्च पादतः यथापस्तंबः भु
क्तं यैस्तु पक्वान्नं कृच्छ्रं तेषां विधीयते तेषामपि च यैर्भुक्तमर्द्धं तेषां विधीयते तथा च यो येनेति मनुवचनं संसर्गीति तयपरमि
ति ज्ञेयं इति संसर्गप्रायश्चित्तं अथानुपातकप्रायश्चित्तनिर्णयः अत्रानुः सादृश्यार्थकः तेन महापातकसदृशमनुपातकमि
त्यर्थः मनुः अनृतं च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनम् गुरोश्चालीकनिर्बंधः समानि ब्रह्महत्यया ब्रह्मोज्झता वेदनिंदा कौटसाक्ष्यं
सुहृद्वधः गर्हितान्नाद्ययोर्जग्धिः सुरापानसमानि षट् निक्षेपस्यापहरणं नराश्वरजतस्य च भूमिवज्रमणीनां च रुक्मस्तेयसम
संस्मृतं रेतःसेकः स्वयोन्यासु कुमारीष्वंत्यजासु च सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु गुरुतल्पसमं स्मृतं अनृतं च समुत्कर्षे इति शूद्र।
स्य ब्राह्मणोहमिति वचनात् स्वोत्कर्षकथनेन किंचिदिति भावणंचेति अनृतवचनं गुरोरलीकनिर्बन्धोऽनृषादोषाभियोगः सु
हृद्वधः ब्राह्मणव्यतिरिक्तमित्रवधः गर्हितान्नं शूद्रान्नादि गर्हितायं लक्ष्मीत्राकादि निःक्षेपस्यापहरणं ब्राह्मणस्वामिकनिःक्षे-
पीयहरणमिति शूलपाणिः अनृतवचनादेर्ज्ञानतोभ्यस्ताभ्यासे महापातकसंख्याद्दशवार्षिकं व्रतम् अज्ञानतः षड्वार्षिकं रेतः।
सेकः स्वयोन्यास्वित्युपलक्षणं यथा विष्णुः पितृपितृव्यमातामहमातुलश्वशुरनृपपत्न्यभिगमनं गुरुदारसमं पितृष्वसृमातृष्व

प्रा.क. स्तात्समवद्गासवर्णात्समवर्णानतुहीनवर्णातदभिगमनस्यानुपातकत्वादिति अत्रप्रायश्चित्तंमहागिराः गुरुतल्पाभि
२९ लांतसामायसींवास्वयंविशेत उत्कृत्यवृषणौवापिधारयेदंजलौस्वयंमरणायततः पद्मांप्र [illegible] मृतगं शरीरस्यवि
मोक्षेणमुच्यतेकर्मणोऽशुभात महाव्रतंचरेद्वापिदद्यात्सर्वस्वमेववा गुर्वर्थंवाहतोयुद्धम् [illegible] तल्पगः एतन्मर
णांतिकंज्ञानकृतेमातृव्यतिरिक्तसवर्णोत्तमवर्णगुरुदारगमनेवाद्वव्यमहाव्रतंचरेद्वापीतिब्रह्महत्याव्रतंचतुर्विंशतिवार्षिकम्
अज्ञा॰ [illegible] ष्वार्षिकंद्वादशवार्षिकाभिप्रायमाह शंखः रुक्मस्तेयीसुरापश्चब्रह्महागुरुतल्पगः व्रतेनानेनशाध्यतिम
हापातकि॰ [illegible] स्त्वम इतिगुर्वंगनागमनप्रायश्चित्तं अथसंसर्गप्रायश्चित्तंयथामनुः योयेनपतितेनैषांसंसर्गंयातिमान [illegible] नस्य
वव्रतं [illegible] नत्संसर्गविशुद्धये जाबालः संसर्गीयेनसंसर्गंकुर्यात्तद्व्रतमाचरेत् तेननवविधपापान्वितानांमध्ये
प्रमादा [illegible] र्यंकुर्य्यात सतस्यव्रतंकुर्यादित्यर्थः व्रतंतुपादोनं यथाव्यासः योयेनसंवसेद्वर्षंसोपितत्समतामियात
चरेत्सो [illegible] स्यतस्यव्रतंद्विजः यद्यप्यमरणेपादोनत्वंनसंभवति तथापिमरणांतिकत्यिकचतुर्विंशतिवार्षिकंव्रतंपादो॰
नंव्यमितिसंवत्सरसंसर्गेयत्प्रायश्चित्तमुक्तंसंवत्सराप्राप्तौभागाहारः कर्तव्यः यथाबृहस्पतिः षाण्मासिकेतुसंयोगेयाजना
ध्यापनादिनाएकत्रासनशय्याभिः प्रायश्चित्तार्द्धमाचरेत एवंनिरंतरमासत्रयसंसर्गेप्रायश्चित्तपाददइत्याद्यूहनीयं एवंमूल

मौक्तिकं सुवर्णस्तु षोडशीति सनूक्ताशीतिरक्तिकापरिमितं हेम तदपहारएव महापातकं न तु तन्न्यून हेमापहरणे न्यूनसुवर्ण
हरणे षट्त्रिंशन्मतं सुवर्णादल्पहरणे वत्सरः परिकीर्तितः अल्पहरणे सुवर्णद्वादशक्रमेण किंचिन्न्यूनसप्तरक्तिकाहरणे
इत्यर्थः एवं सवत्सरे पंचदशधनर्व[illegible] द्विगुणादिहरणे द्विवार्षिकं व्रतं एतदर्द्धादिहरणे षाण्मासिकं बोध्यं इदमज्ञा
नतः संधर्णापहरणे वमिष्ठः निः कालकोऽज्ञानतो वा गोमयाग्निना पादप्रभृत्यात्मानं दाहयेत् ततः पूतो भवतीति विज्ञायते
[illegible] केशश्मश्रुनखलोमरहितः एतच्च ज्ञानतः अज्ञानतस्तु द्वादशवार्षिकमेव यथाशंखः अधःशायी जटाधारी पर्ण
मूलफलाशनः एककालं समश्नानो वर्षे तु द्वादशे गते रुक्मस्तेयी सुरापश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः व्रतेनानेन शुध्यंति महापा
तकिनस्त्विमे अत्र क्षत्रियादीनां परिषद्द्वैगुण्यादिकं नास्ति अत्राज्ञानतो द्वादशवार्षिकं ज्ञानतो मरणमिव मरणाविकल्पि
तं चतुर्विंशतिवार्षिकं वा ब्राह्मणस्य द्वादशवार्षिकं अज्ञानतः षड्वार्षिकं इति शूलपाणिः भवदेवस्तु ज्ञानतः सर्वेषामम
रणं चतुर्विंशतिवार्षिकं वाज्ञानतो ब्राह्मणस्य द्वादशवार्षिकं क्षत्रियादीनां पादपादहानि परिषद्द्वैगुण्यं तु प्रकरणाद्ब्रह्म
वधविषयमित्याह इति सुवर्णस्तेयप्रकरणं अथ गुर्वंगनागमनप्रायश्चित्तं गुरुरत्र पिता यथा मनुः निषेकादीनि कर्मा
णि यः करोति यथाविधिः संभावयति चान्नेन स विप्रो गुरुरुच्यते निषेकादीनि गर्भाधानादीनि तस्याङ्गना मातुः सपत्नी माचा

प्रा·क· संदेयमितिर्वचनात् ज्ञानतस्तयोरपि मरणमवतत्रपादपादहान्याद्यसंभवात् सुरापासामिवधेयंजात्याश्रयइतिस्थि।
२१ तिरितिमन् कुमारवचनंपंचवर्षमध्येपिप्रायश्चित्तवोधकं ततोन्यूनतरस्यास्यनापराधानपातकमिति अंगिरोवचनम्।
सुरापानेनतरविषयं पूर्वजन्मकृतसुवर्णापहरणसुरापानयोर्नरकभोजनात् क्षीणयोरपिसुवर्णचौरः कौनख्यंसुरापःश्या
वदंतकइतिचिह्नादनुमितयोः किंचिदवशिष्टयोरल्पप्रायश्चित्तमाहवसिष्ठः कुनखीश्यावदंतश्च कृच्छ्रं चरेत्तामिति।
ष्णुः कुष्ठी ... कीब्रह्महायक्ष्मीसुरापःश्यावदंतकः सुवर्णापहारीकुनखीदुश्चर्मागुरुतल्पगः इतिकुष्ठीव्रणवान्
सवगात्रेषुग्राने ... नासिकेइतिभविष्यपुराणोक्तश्यावदंतः स्वभावतः कृष्णादंतः कुनखासंकुचितनरः ... त्दयंसंक्षे।
पः अज्ञानतोब्राह्मणस्यसुरापानेद्वादशवार्षिकं क्षत्रियस्यनववार्षिकंवैश्यस्यषड्वार्षिकंज्ञानतः सर्वेषं ... त्।
विशति ... र्षिकंवावालवृद्धस्त्रीणामर्द्धमेवशूद्रापतद्वोधकवचनाभावात्प्रायश्चित्ताभावः इति ... पा।
सुवर्ण ... रप्रायश्चित्तंतत्रसुवर्णहरणंमहापातकंयथाहारीतः ब्रह्महत्यासुरापानंब्राह्मण ... तिपगुरुदा...
नंसंयो ... भिः सहेतिमहापातकंतथाविष्णुः ब्रह्महत्यासुरापानंब्राह्मणसुवर्णापहरणं ... भगमनंसंसर्गश्चा
भिः तैः सहेतिपंचमहापातकानि अत्रब्राह्मणेतिविशेषणात् क्षत्रियादिसुवर्णहरणंनृपपात ... स्तुपंचकृष्णालकं।

अथ सुरापानप्रायश्चित्तं तत्र सुरामद्ययोर्भेदमाह पुलस्त्यः पानसं द्राक्षमाधूकं खार्जूरं तालमैक्षवं माध्वीकं कोलटांकं
च मैरेय[illegible]केलजं समानानि विज्ञानीयान्मद्यान्येकादशैव तु द्वादशं तु सुरामद्यं सर्वेषामधमं स्मृतम् एकादशवि-
धमद्यपाने क्षत्रियाणां तत्र दोषाभावमाह याज्ञवल्क्यः कामादपि हि राजन्यो वैश्यो वापि कथंचन मद्यमेवासुरां पीत्वा
न दोषं प्रतिपद्यते अन्नविकारविशेषामद्यहेतुः सुरा सुरा वै मलमन्नानां पाप्मा च मलमुच्यते तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च
न सुरां पिबेत् इति मनूक्ताच्च तेन क्षत्रियवैश्ययोः पैष्टीपानेन पातित्यमिति यथाहारीतः गौडी पैष्टी च माध्वी च विज्ञे-
या त्रिविधा सुराः यथा चैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजोत्तमैः द्विजानां मध्ये उत्तमा द्विजोत्तमा ब्राह्मणा इति यावत् समासस्तु-
च्छांदसः तेन वृद्धयाज्ञवल्क्येन महान विशेषः क्षत्रियवैश्ययोः सकृदज्ञानतः सुरापाने प्राणांतिकं ब्राह्मणस्य तु माध्वी-
गौडीपैष्टीनामन्यतमपाने प्राणांतिकमाह याज्ञवल्क्यः सुराम्बुघृतगोमूत्रपयसामग्निसन्निभं सुरापोऽन्यतमं पीत्वा मरणा-
च्छुद्धिमिच्छति बृहस्पतिः सुरापाने ज्ञानकृते ज्वलंतीं तां विनिःक्षिपेत् मुखे तया विनिर्दग्धे मृतः शुद्धिमवाप्नुयात् अज्ञानतः
सकृत कृते माध्वीगौडीपैष्टीनां पाने ब्राह्मणस्य द्वादशवार्षिकं यथा ब्रह्महत्याऽनुवृत्तौ यमः चरेत्तामनदेवोभौ सुरापगुरुत-
ल्पगो मगोत्रादूषकश्चैव सुवर्णस्तेयकृन्नरः एतद्द्वादशवार्षिकं अत्र क्षत्रियवैश्ययोः प[illegible]दहानिः पूर्वोक्तविशेषमिक

प्रा·क·
३६

क्षत्रियाणांतुब्रह्मवधेप्रायश्चित्तंद्वैगुण्यम् यथाङ्गिराः द्वैगुणाक्षत्रियाणांतुवैश्यानांत्रिगुणास्मृता चतुर्गुणातुशूद्राणां।पा
रिषदुक्तास्महात्मनाम् परिषदुक्तव्रतंकुर्यात्नशुद्ध्येत्पापकर्म्मणा अनेकब्राह्मणवधेतत्रत्वादेकमेवप्रायश्चि[illegible] तत्रत्वच
समानदेशकालकर्तृत्वेनागृह्यमाणविशेषात् अधिकाङ्गेनन्यूनाङ्गमिद्धिःप्रसंगइतिन्यायात् [illegible] तनप्रम।
ङ्गात क्षत्रियादिवधप्रायश्चित्तसिद्धिरितिसर्वंयद्यपिस्यादकामकृतेनत्तद्वैगुण्यंबुद्धिपूर्वकमि। [illegible] वचनात्मरणवै
कल्पिकत्वाद्द्वादशवार्षिकद्वैगुण्यादपिपापक्षयोभवतितथाऽपिकामतोऽव्यवहार्य्यस्तुवचनादिहजायतइतियाज्ञवल्की
यादव्यवहार्य्यत्वं अनुपनीतब्राह्मणवधेपिमहापातकमर्भहंतायथा[illegible]मिति याज्ञवल्क्येननत्तद्दूर्णगर्भवधेतद्दूर्णवा।
व्रपायश्चित्तंसंप्राक्कृत्वान्तुतर्गततोऽधिकवत्समनुत्वंब्रह्मवधप्रायश्चित्तमितिशूलपाणिः अत्रसर्वव्रतवक्षि[illegible] गाश
रः पू[illegible]विशेद्दुग्धधर्मार्थंरूपपाद्यतद्द्वारेवस्त्रंपवित्राणिभाजनानिविशेषतः[illegible]चैव[illegible] व्रतु
तत्र [illegible] भेदेनदक्षिणाव्यवस्थास्य्वविक्षेपः कामतोब्राह्मणवधेब्राह्मणस्य[illegible]चर[illegible] वार्षिके।
ह्रादः [illegible] कं नदशक्तोऽशीत्युत्तरशतपयस्विनीधेनुदानेनदशक्तोचवत्स[illegible]विंशत्पुः [illegible] कर्णीपंचशतल।
[illegible]णपादिकदेयंदक्षिणातुगोशतं [illegible] संवावाल्स्त्रीवृद्धानामर्हमरणेनुतन्नास्तितत्र [illegible] वस्थायाअभावात्

अथ सुरापानप्रायश्चित्तं तत्र सुरामद्ययोर्भेदमाह पुलस्त्यः पानसंद्राक्षमाधूकं खार्जूरं तालमैक्षवं माध्वीकं कोलटांकं
७ च मैरेयं नालिकेरजं समानानि विजानीयान्मद्यान्येकादशैव तु द्वादशं तु सुरामद्यं सर्वेषामधमं स्मृतम् एकादशवि
धमद्यं पाने क्षत्रियाणां तत्र दोषाभावमाह याज्ञवल्क्यः कामादपि हि राजन्यो वैश्यो वापि कथंचन मद्यमेवासुरां पीत्वा
न दोषं प्रतिपद्यते अन्नविकारविशेषामरहेतुः सुरा सुरा वै मलमन्नानां पाप्मा च मलमुच्यते तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च
न सुरां पिबेत् इति मनूक्ताच्च तेन क्षत्रियवैश्ययोः पैष्टीपानेन पातित्यमिति यथाह हारीतः गौडी पैष्टी च माध्वी च विज्ञे
या त्रिविधा सुराः यथा चैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजोत्तमैः द्विजानां मध्ये उत्तमा द्विजोत्तमा ब्राह्मणा इति यावत् समासस्तु
श्छांदसः तेन वृद्धयाज्ञवल्क्येन सह न विरोधः क्षत्रियवैश्ययोः सकृदज्ञानतः सुरापाने प्राणांतिकं ब्राह्मणस्य तु माध्वी
गौडीपैष्टीनामन्यतमपाने प्राणांतिकमाह याज्ञवल्क्यः सुरांबुघृतगोमूत्रपयसामग्निसन्निभं सुरापोऽन्यतमं पीत्वा मरणा
च्छुद्धिमिच्छति बृहस्पतिः सुरापाने ज्ञानकृते ज्वलंतीं तां विनिःक्षिपेत् मुखे तया विनिर्दग्धे मृतः शुद्धिमवाप्नुयात् अज्ञानतः
सकृत् कृते माध्वीगौडीपैष्टीनां पाने ब्राह्मणस्य द्वादशवार्षिकं यथा ब्रह्महत्यानुक्तोऽस्मः चरेत्तामेनदेवोभोसुरापगुरुत
ल्पगो मगोघ्नादृषकश्चैव सुवर्णस्तेयकृन्नरः गतद्वादशवार्षिकं अत्र क्षत्रियवैश्ययोः पादपादहानिः पूर्वोक्तविषेनसक

प्रा.क. क्षत्रियाणां तु ब्रह्मवधे प्रायश्चित्तं द्वैगुण्यम् यथाङ्गिराः द्वैगुणा क्षत्रियाणां तु वैश्यानां त्रिगुणा स्मृता चतुर्गुणा तु शूद्राणाम् ॥ पा ॥
२६ रिषदुक्तो महात्मनाम् परिषदुक्तं व्रतं कुर्य्यात् शुद्ध्यै पापकर्म्मणां अनेकब्राह्मणवधे तत्तन्नादेकमेव प्रायश्चि[illegible] तं तत्रत्वच
समान देशकालकर्तृत्वेन । गृह्यमाणा विशेषात् अधिकाङ्गनन्यूनाङ्गमिति सः प्रसंग इति न्यायात् ब्रह्म[illegible] तेन प्रस
ङ्गात क्षत्रियादिवधप्रायश्चित्तसिद्धिरिति सर्वे यद्यपि स्यादकामकृते न च [illegible] गुण्यं बुद्धिपूर्वकमि[illegible]वचनात् मरणवे
कल्पिकत्वाद्द्वादशवार्षिकद्वैगुण्यादपि पापक्षयो भवति तथाऽपि कामतोऽव्यवहार्य्यमनुवचनादिह जायत इति याज्ञवल्क्यो
यादव्यवहार्य्यत्वं अनुपनीतब्राह्मणवधेऽपि महापातकमर्भहंता यथा[illegible]गामि इति याज्ञवल्क्येन तत्तद्दर्णगर्भवधे तद्दर्णवा
धप्रायश्चित्तं स्यात्त्वात्तु न तन्तोऽधिकवस्मसमं तुल्यं ब्रह्मवधप्रायश्चित्तं मिति शूलपाणिः अत्र सर्वत्र नवस्नि[illegible]गश
सः पू[illegible]विंशाद्वैश्य धर्मार्थे रूपपाद्य तद्धारे वस्त्रं पवित्राणि भाजनानि विशेषतः [illegible] वां चैव [illegible] वतु[illegible]
तत्र [illegible] णभेदेन दक्षिणाव्यवस्थापूर्वे मदोपः कामतो ब्राह्मणवधे ब्राह्मणस्य [illegible] वार्षिक[illegible]
हादः [illegible] कं तदशक्तौ अशीत्युत्तरशतपयस्विनी धेनुदानेन दशक्तौ च चत्वारिंशत् पु[illegible] कर्षी पंचशतल[illegible]
[illegible]णपादिका दे[illegible]दक्षिणानुगोश[illegible] संवादात् स्त्रीवृद्धानामर्द्धमरणे तु तन्नास्ति तत्र [illegible] वस्थाया अभावात्

ऽत्तरकार्षापणसहस्रंस्यात् गोमहत्त्वमूल्यमार्द्धद्वयाधिकाष्टसप्ततरकार्षापणसहस्रंस्यात् अतःषष्टिधेनुशतत्रयमूल्य
मार्द्धसप्तदशकार्षापणाधिकंस्यादितिशूलपाणिः नचानुयोगैर्यम्यमाकलय्यद्वादशवार्षिकमहाव्रतेधेनुमूल्यंकिंचिन्यूनका
र्षापणत्रयंगोमूल्यंसप्तदशपणादितिलिखितंतदत्रनिष्कायकंसुधीभिर्विभाव्यम् अथब्रह्मवधप्रायश्चित्तंतत्रज्ञानतोब्रह्म
वधेसर्ववर्णानामग्न्यंशप्रायश्चित्तम् यथामनुः लक्ष्यंशस्त्रभृतांवास्याद्विदुषामिच्छयात्मनः प्रास्येदात्मानमग्नौवासमिद्धेत्रि
र्वाक्शिराःलक्ष्यमित्यनेनमृतःशुध्यतिजीवन्नपिशुध्यतीतिमृत्वितंसंग्रामेवाहतोलक्ष्मीभूतःशुद्धिमवाप्नुयात् मृतकल्पःप्र
हारार्तोजीवन्नपिविशुध्यतिइतियाज्ञवल्क्यात् विदुषांपातकशोधनार्थमयंलक्ष्मीभूतइतिविजानताम् अज्ञानकृतेनतुभैक्ष्य
मात्मशुध्यर्थंकृत्वाशवशिरोध्वजमितिमनुवचनात् शवशिरःचिन्हसहितंद्वादशवार्षिकंव्रतंकार्य्यम् अश्वमेधगोसवाभि
जिद्विश्वजिदग्निष्टोमादियागकरणंतथाऋग्यजुःसामाथर्वणेष्वेकतरपठनम् तथाब्रह्मचर्यपूर्वकमेनुबंधदर्शनम् तथा
वेदविदेसर्वस्वदानम् तथाजीवनंकालव्यापकधनदानंप्रायश्चित्तम् १० यथामनुः यजेतवाश्वमेधेनस्वर्जितागोसवेनवा।
अभिजिद्विश्वजिद्भ्यांवात्रिवृताग्निष्टुता पिवाजपन्वान्यतमंवेदंयोजनानांशतंव्रजेत् ब्रह्महत्यापनोदायमितभुक्संय।
तेंद्रियः सर्वस्वंवावेदविदेब्राह्मणायोपपादयेत् धनंवाजीवनायालंगृहंवासपरिच्छदं हविष्यभुग्वानुसरेत्प्रतिस्रोतःसरस्वतीं

प्रा.क. प्र. द्रव्यसाम्येऽपहर्तृगुणदोषाद्यपेक्षया उत्कर्षापकर्षद्रव्यापहरणे वैषम्यदोषः समर्थनीय इति शूलपाणिः अथातिपा[illegible]
२५ यश्चित्तं तत्रातिपातकानां ज्ञानतोऽज्ञानतश्चाग्निप्रवेशमेव प्रायश्चित्तं यथाह विष्णुः मातृगमनं दुहितृगमनं [illegible] मनं मि
[illegible]तिपातकानि [illegible] तकिनस्ते प्रविशेयुर्हुताशनम् न ह्यन्यानि कृतिस्तेषां विद्यते हि कथंचनेति ज्ञान[illegible] ज्ञानतस्त्वत्र
अथ महापातक[illegible]नां प्रायश्चित्तानि अत्र शंखः निःसंत्रिषवणस्नायी कृत्वा पर्णकुटीं वने अधःशायी [illegible] पर्णमूलफलाश
नः ग्रामं विशन्तु भिक्षार्थी स्वकर्म परिकीर्तयन् एककालं तु भुञ्जानो वर्षे च द्वादशे गते रुक्मस्तेयी सुरापश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः
व्रतेनानेन शुध्यन्ति महापातकिनस्त्विमे यथा गिरा षड्भिर्वर्षैः कृच्छ्रचारी ब्रह्महा पूयते नर इति द्वादशवार्षिकमहा[illegible] शीति
शतं प्राजापत्यानि साशीति पयस्विधेनुशतं तन्मूल्यानि चत्वारिंशत्पुराणाधिकपंचशतं कार्षापणा वा चत्वा[illegible]
शीतिधेनुशतदानं कार्यम् अत्रेति चेत् यतो [illegible] अज्ञानकृते ब्रह्मवधे गते तु द्वादशे वर्षे ब्रह्महा पूयते नर इत्यभि
हे गुणं च चतुर्विंशतिवार्षिके व्रतं कार्यं गवां सहस्रं विधिवद्विप्रेभ्यः प्रतिपादयेत् ब्रह्महा निर्मुच्यते सर्वपापेभ्य एव च।
[illegible]स्रदानपक्षे मूल्येन तुल्यत्वाभिधानार्थं तेन धेनुमूल्यं सपादरूपद्विकाद्वयाधिककाकिणीत्रयन्यूनपुराणत्रयं तेनैतद्भवा।
[illegible] त्यथा पयस्विधेनुमूल्यं यथाश्रुतं पुराणत्रयं यदि स्यात् सदा वैषम्यं स्यात् यतः सषष्ठिपयस्विधेनुशतत्रयमूल्यम् अशी

न्नेतत्र विष्णुः पर्वानारोग्य वर्जं मृतां वा गच्छन् पत्नीं त्रिरात्रमुपवसेत् अत्र चतुर्विंशतिपणाः अथ रजस्वलागमनप्रायश्चित्तं
तत्र याज्ञवल्क्यः त्रिरात्रान्ते घृतं प्राश्य गत्वोदक्यां शुचिर्भवेत् त्रिरात्राशक्तौ चतुर्विंशतिपणा देयाः एतदकामतः सकृद्गमने अ
भ्यासे तु प्रायश्चित्तावृत्तिः श्राद्धदिने मैथुने दिनमेकमभोक्तव्यमिति यथा यमः वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे स्नातक
व्रतलोपे च दिनमेकमभोजनं स्नातको गृहस्थः अथ पितृष्वस्रादिसुतापरिणयनप्रायश्चित्तं यथा सुमंतुः पितृष्वसृसुतां मा
तृसुतां मातृसगोत्रां समानार्षेयीं विवाह्य चांद्रायणं चरेत् परित्यज्य चैनां बिभृयादिति मातृसगोत्रां मातामहस्य सप्रवरां अन्यथा।
वदिति शूलपाणिः अथ पतितप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं बृहस्पतिः पतितानां गृहं गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्य च मासोपवासं कुर्वीत चांद्रा।
यणमथापि वा अत्र ज्ञानाभ्यासे मासोपवासः सकृत् ज्ञाने तु चांद्रायणं सकृदज्ञाने चांद्रायणार्द्धमिति मासोपवासे पंचदश धे
नवः संवत्सरेण मासाशीतिपूर्यते नात्र संशयः इत्यंगिरोवचनेन द्वादशवार्षिकस्य व्रतस्य संवत्सरमासोपवासेन सह विकल्पितत्वा
त् अथ मणिमुक्तादिस्तेयप्रायश्चित्तं तत्र मनुः मणिमुक्ताप्रवालस्य सर्वस्याश्ममयस्य च अयस्कांस्योपलानां च द्वादशाहं कणान्न
ता कणान्नता कणभक्षणं अत्र षडुपवासाः जाबालः रजताश्वगोभूकन्यानां सकृद्धरणे चांद्रायणं एतच्चापहृतद्रव्यदानपूर्वकं
कर्तव्यं यथा विष्णुः दत्त्वैवापहृतं द्रव्यं धनिकस्याभ्युपायतः प्रायश्चित्तं ततः कुर्यात्कल्मषस्यापनुत्तये अत्र सकृदभ्यासकालदे

प्रा.क. ।पानप्रायश्चित्तं सकृदज्ञानात्पाननतउपवसेदित्यनुक्तौ अनिर्दशायागोः क्षीरमौष्ट्रमेकशफं तथा आविकं संधिनीक्षीरं [illegible] वत्सा।
२४ याश्चगोः पयः आरण्यानांच सर्वासां मृगीनां महिषीं विना क्षीराण्येतान्यपेयानि द्विजातीनां सदैव हि शंखः म[illegible] द्विजातीनां क्षी
रमपेयमज[illegible] गोगमनप्रायश्चित्तं तत्रविष्णुः गोव्रतं गोगमने च गोव्रतं शूद्रस्वामि गोवध्यो[illegible] धेनुचतुष्टयं इ
दं सकृदज्ञाने[illegible] शंखः गोष्ठपरिकीर्णोसंवत्सरं प्राजापत्यं चरेत्तत्रत्रिंशद्धेनवः अत्यंताभ्यासे गौतमः गविच गुरुतल्प
समं गुरुतल्पसममिति द्वादशवार्षिकं अशीत्युत्तरशत धेनवोवा निरंतरं संवत्सराभ्यासे मरणांतिकमिति शूलपाणिः वस्तु
तो दिनाभ्यासएव मरणमिति द्रष्टव्यं अथपरिवेदनादिप्रायश्चित्तं तत्र हारीतः ज्येष्ठे निर्विण्णे कनीयान्परिवेत्ता [illegible] तिपरिवि
त्तिर्ज्येष्ठः परिवेदनीया कन्या परिदायी दाता परिकर्त्ता याजकस्ते सर्वे पतिताः संवत्सरं प्राजापत्येन कृच्छ्रेण [illegible] त्रिं
शद्धेनवः इदं तु ज्येष्ठमुद्दिश्य कन्यात्यागानंतरमिति अथव्रात्यप्रायश्चित्तं तत्र विष्णुः येषां द्विजानां सावि[illegible]
विधितां श्चारपित्वा त्रीन् कृच्छ्रान् यथाविध्युपनापयेत् तत्र धेनुत्रयं एतत्पितृमातृरहितस्य निःस्वजनस्य स। न
आलस्यादनवधानाः सावित्री। पाते शंखलिखितौ व्रात्यश्चांद्रायणं कुर्यात गोप्रदानं चेति व्रात्यत्वं च पंचदशवर्षात्प[illegible] २०
[illegible]यमः पतिता यस्य सावित्री दशवर्षाणि पंच च प्रायश्चित्तं भवेत्तेषां प्रोवाच वदतां वरः अथ ऋतौ भार्यानधिगमनप्राय

मतां ——— ज्ञानतः सकृज्ज्ञाजने द्विगुण्यमिति अथ विडालाद्युच्छिष्टभक्षणे प्रायश्चित्तं तत्र मनुः विडालकाकाद्युच्छिष्टं जग्ध्वा
श्वनकुलस्य च केशकीटावपन्नं च पिबेद्ब्रह्मसुवर्चलां ब्रह्मसुवर्चलापीतसूर्यावर्तः तां च पीत्वा दिनमेकमभिवाहनीयं र
दमज्ञानतः ज्ञानात्तु त्रिरात्रं यथाशंखः दूषितं केशकीटैश्च मार्जारैर्मूषकैस्तथा मक्षिकादंशकैश्चैव त्रिरात्रं तु व्रतं चरेत् कः
मत्र समूलं व्रतं गोमूत्रपावकेन तद्दशकोशार्द्धपणादेयाः सकृज्ज्ञाजनविषयमेतत् अथ विण्मूत्रादिदूषितकूपादिजलपाने प्रा
यश्चित्तं कूपे विण्मूत्रसंपृक्ते पीत्वा तोयं द्विजोत्तमः त्रिरात्रेण विशुध्येत्तु कुंभे सांतपनं स्मृतं इदमज्ञानतः ज्ञानात्तु द्विगुणमिति
सांतपनमाह ब्रह्मपुराणे प्रथमेऽह्नि नाश्नीयाद्गोमूत्राशीततः परं तृतीये गोमयाशी स्याच्चतुर्थे क्षीरपो भवेत् पंचमे दधिभुक्चैव
घृतं षष्ठे पिबेत्ततः कुशोदकं सप्तमे तु कृच्छ्रसांतपनो विधिः अत्र धेनुद्वयमिति शूलपाणिः अथ भक्ष्यपंचनखशवदूषितजलपाने
आपस्तंबः अंतस्थितेषु क्लिन्नेषु सर्वपंचनखेषु च पिबेदपेयकूपेषु षड्रात्रेण विशुध्यति अक्लिन्नेषु त्रिरात्रं स्याच्छूद्राणां दिनमेव
च एतच्च मनुष्येतरशवविषयम् यथा देवलः क्लिन्ने भिन्ने शवे चैव तत्रस्थं यदपः पिबेत् पराकेण विशुद्धिः स्याद्ब्राह्मणानां च
भोजनात् अस्पृताभ्यामेलघुहारीतः क्लिन्ने भिन्ने शवे चैव तत्रस्थं यदि तत्पिबेत् शुध्येच्चांद्रायणं कुर्यात्तप्तकृच्छ्रमथापि वा क्लि
न्नो भिन्नः शवश्चैव तत्रस्थो यदि दृश्यते पयः पिबेत्त्रिरात्रं तु मानुषे द्विगुणं स्मृतम् एतत् ज्ञानतः .. ..त्याने ज्ञानतो द्वि अ घापेय र्गा

मा·क· पनंमेखलादंडौभैक्ष्यचर्याव्रतानिचनिवर्त्ततेद्विजातीनांपुनःसंस्कारकर्म्मणि अत्रस्वाध्यायोद्द्यपेक्षापिनास्तीति यमःवि
२३ प्रस्यक्षत्रियस्यापि [illegible] ादुत्तरायणेदक्षायणेविशांकार्यानानध्यायेनसंक्रमे अनध्यायेपिकुर्वीतयस्मै [illegible] त्तकंभवेनअ
पिनादक्षिणायनेसू [illegible] योःसमुच्चयःमलमासादिदोषोप्यत्रनास्तिनैमित्तिकत्वात्नैमित्तिकानिकर्[illegible]णिनिपतंतियदाय
दा नदातदैवकार्याणिनकालंतुविधीयते अथाभोज्यान्नाब्राह्मणास्तत्रबृहस्पतिः नटनर्त्तकतक्षाणश्चर्म्मकारःसुवर्णकृतभ
शौंडिकामेदिकाःषंडाःअभोज्यान्नाःप्रकीर्त्तिताःकर्म्मकराश्चक्रिणश्चसूतकाघोषकास्तथाचक्रोपजीविनश्चैवकैवर्त्ततक्षका
स्तथाभक्तोपजीविनश्चैवशठ द्राध्यापकयाजकाःचित्रोपजीविशिल्पीचवार्द्धुषिर्ब्रह्मविक्रयीवृथाश्रमीवृथाद [illegible] स्यमाणां
चभेदकःपुण्यविक्रयकोपश्चयोनिसंकरजातयःवंशोपजीविकुंडाशीपरिवित्तिस्तुवीरहाभिषजोगारदश्चै [illegible]
वचकर्म्मस्वेतेषुयोमोहाद्ब्राह्मणोवर्त्ततेसदा प्रायश्चित्तेत्वनाचीर्णेपरिहार्योभवेत्ततः तेषांतुब्राह्मणोभुक्त्वाद्वौ [illegible]
रात्रं प्राजापत्येनशुध्येतततः पापान्नसंशयःएतदज्ञानतःअज्ञानतस्त्र्यहं तथाचमनुःभुक्त्वातोन्यतमस्यान्नमम [illegible]
पणंत्र्यहंमत्याभुक्त्वाचरेत्कृच्छ्रंरेतोविण्मूत्रमेवचेतिकारिकावाधोर्वारहानस्याग्निःकलविंकादिभक्षणेत्र्यहोपवासमाहवि
ष्णुःकलविंकहंसमंडूकचक्रवाकरज्जुवालमागमदात्पृष्ठशुकसारिकाकोकिलखंजनाशनेत्रिरात्रमुपवसेदिति इदमज्ञा

थगोमांसभक्षणप्रायश्चित्तं सुमंतुः गोमांसभक्षणे प्राजापत्यं चरेदिति इदमज्ञानतः सकृद्विषयं ज्ञानतो द्विगुणं ज्ञानाभ्या
से पराशरः अगम्यागमने चैव मद्यगोमांसभक्षणे शुद्ध्यै चांद्रायणं कुर्यान्नदीं गत्वा समुद्रगां अनडुत्सहितां गां च दद्याद्विप्राय
दक्षिणामिति गामश्वं कुंजरं उष्ट्रं च सर्वं पंचनखं तथा क्रव्यादं कुक्कुटं ग्राम्यं कुर्यात्संवत्सरव्रतं तथा भुक्त्वेत्यर्थः एतच्चि ...तः
कालाभ्यासे पंचनखं शशकादि पंचनखभिन्नं संवत्सरव्रते पंचदशधेनवः एतस्य प्रायश्चित्तस्यांते पुनरुपनयनमाह [illegible]ः
ग्राम्यकुक्कुटनरगोमांसभक्षणे च संवत्सरेषु द्विजातीनां प्रायश्चित्तांते पुनः संस्कारं कुर्यादिति अथ मूत्रपुरीषादिभक्षणे प्राय
श्चित्तं बृहस्पतिः अमेध्यानामपेयानामभक्ष्यस्य च भक्षणे रेतोमूत्रपुरीषाणां शुद्ध्यै चांद्रायणं चरेत् अज्ञाने तु गोत्नमः मूत्रपुरीषरे
तमांसप्राशने तप्तकृच्छ्रमिति उभयत्र पुनः संस्कारः यथा याज्ञवल्क्यः अज्ञानात्तु सुरां पीत्वा रेतो विण्मूत्रमेव च पुनः संस्कारमर्ह
न्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः यत्तु विण्मूत्रभक्षणे विप्रः प्राजापत्यं समाचरेत् इत्यापस्तंबवचनम् तद्बलात्कारविषयमिति शू
लपाणिः शूद्रोक्तौ दशवर्षीयबालविषयमिति स्मार्ताः क्षत्रियादीनां पादपादहानिः याज्ञवल्क्यः पलांडुं विड्वराहं च छत्राकं ग्रा
मकुक्कुटं लसुनं गृंजनं चैव भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् एतदज्ञानतः ज्ञानतस्तप्तकृच्छ्रमि ति शूलपाणिः एषु प्रायश्चित्तांते पुनः
संस्कारं कुर्यादिति विष्णुवचनात्पुनः संस्कारः संस्काराकरणे चांद्रायणमिति शूलपाणिः उपनयनकरणे विशेषयति मनुः व

प्रा॰ ।मभिगच्छेत्तदा शरपत्रैर्वेष्टयित्वा राजन्यमग्नौ प्रास्येत् ब्राह्मण्यां पूर्ववत् वैश्यश्च ब्राह्मणीमभिगच्छेत्तदा लोहित [illegible]
२॰ त्वाग्नौ प्रास्येत ब्राह्मण्यां पूर्ववत् एवं वैश्यो राजन्यायां शूद्रो राजन्यवैश्ययोर्गमने महापथमिति महापथागमने [illegible] यन रोज
[illegible]र्गेण पुनरावर्तयेन्निःसारयेदित्यर्थः एतद् ज्ञानतः अज्ञानतः शूद्रस्य ब्राह्मणीगमने द्वादशवार्षिकं क्षत्रि[illegible] मने पादोनवा
[illegible]कं वैश्यागमने षाड्वार्षिकं यथा प्रचेताः शूद्रस्य ब्राह्मणीं मोहात् गच्छतः शुद्धिमिच्छतः पूर्वमेव कर्तव्यं देयं [illegible]ता यस्माद्धितस्य मा
[illegible]दहान्याऽन्यवर्णासु गच्छतः सार्ववर्णिकं प्रायश्चित्तमिदं देयमगम्यागमने क्रमात् अत्रायं संक्षेपः अज्ञानतः शूद्रस्य ब्राह्म
णीगमने द्वादशवार्षिकं वैश्यागमने षाड्वार्षिकं अज्ञानत इति सर्वत्रान्वयः कर्तव्यं वैश्यस्य ब्राह्मणीगमने प्राय[illegible]ं नववा
र्षिकं क्षत्रियागमने षाड्वार्षिकं क्षत्रियस्य ब्राह्मणीगमने षाड्वार्षिकमिति यत्तु शंखवचनं प्रातिलोम्ये वधः पुं[illegible]मा
दिकर्त्तनं तद्यथोक्तमरणान्तिकप्रायश्चित्ताचरणे प्रसक्तिनिवारणार्थं पुरुषस्य वधं स्त्रीणां नामादिकर्त[illegible]
धातिन तु प्रायश्चित्तं यमः क्रोधान्मोहाद्द्वा भार्यां मातरं भगिनीमपि प्राजापत्यव्रतं कुर्यात्सर्ववर्णेष्वयं विधिः स्या[illegible]
हेमत्स्य स्मृतं क्रोधाद्यदि प्रजेद्भार्यां वयस्यां च गुणान्वितां ऋषिचान्द्रायणं कृत्वा पुनः संग्रहमादिशेत् ऋषिचान्द्रायणमाह[illegible]
त्रींस्त्रीन् पिण्डान् समश्नीयान्नियतात्मा दृढव्रतः हविष्यान्नस्य वै मासं ऋषिचान्द्रायणं स्मृतं ऋषिचान्द्रायणं धेनुचतुष्टयं अ

हीनं कार्य्यमिति विवचनार्थः तेन ब्राह्मणस्य क्षत्रियागमने द्विवार्षिकं पादहीनं सार्द्धवार्षिकं व्रतं वैश्यागमने वार्षिकं पादद्वयही
नं षाण्मासिकव्रतं विशिष्टशूद्रागमने ऽप्येवं अधमशूद्रागमने षाण्मासिकम्पादत्रयहीनं सार्द्धमासिकव्रतमिति विवर्णोगत्यनु
वृत्तौ पुरुषान्तराव्यभिचरितसवर्णाङ्ग·त्वेत्यनुवृत्तौ च यमः द्वे परभार्य्यासु स्त्रीणि श्रोत्रियपत्नीषु गत्वा कामतः सकृद्गमने ऽभ्या
सेत्वापस्तम्बः सवर्णायामनन्यपूर्वायां सकृत्सन्निपाते पादः पततीत्युपदिशन्ति अभ्यासे द्विपादः अत्यन्ताभ्यासे त्रिपादश्चतुर्थं स
र्वमिति द्वादशवार्षिकमित्यर्थः अर्द्धमज्ञानतः अत्यन्तनिर्गुणब्राह्मणपत्न्यभिगमने ब्राह्मणस्य वार्षिकं प्रायश्चित्तमाह बौधाय
नः पुंसां ब्राह्मणादीनां संवत्सरं ब्रह्मचर्य्यं शूद्रं कटाग्निना दहेदिति स्वभर्तृव्यतिरिक्तसवर्णैकपुरुषगामिन्यामभिगन्तुः सवर्ण
स्य पूर्वोक्तप्रायश्चित्तहानिः एवं पुरुषद्वयगामिन्यां द्विपादहानिः एवं पुरुषत्रयगामिन्यां त्रिपादहानिः तेन पुरुषचतुष्टयगा
मिन्यां स्वैरिण्यां ब्राह्मण्यां शंखेनान्यत्प्रायश्चित्तमुक्तं न द्विवार्षिकव्रतमिति यथा शंखः ब्राह्मण्यां स्वैरिण्यामवकीर्य्य त्र्यहमुपो
ष्य घृतमात्रं दद्यात् अत्रैकपुरुषव्यभिचरितसवर्णस्त्र्यादिगमने पादपादह्रास इत्यर्थकं पूर्वोक्तापस्तम्बवचनमिति भवदेवः
अथ चण्डालादीनां प्रतिलोमस्त्र्यागमनप्रायश्चित्तं तत्र वसिष्ठः शूद्रश्चेद्ब्राह्मणीङ्गच्छेत्तदा वीरणदलैर्वेष्टयित्वा शूद्रमग्नौ प्रास्ये
त् ब्राह्मण्याः शिरसि वपनं कृत्वा सर्पिषाभ्यक्तां नग्नां खरमारोप्य महापथं नयेत् तेन पूता भवतीति विज्ञायते राजन्यश्चेद्ब्राह्म

नामंस्पृष्टएवचअनुच्छिष्टशूद्रस्पर्शेउच्छिष्टब्राह्मणस्यनक्तमितिप्रायश्चित्तविवेकः ब्रह्मपुराणे उच्छिष्टेनतुविप्रेणवि
ःस्पृष्टस्तुतादृशः उभौस्नानंप्रकुर्वतःसएवंविशुद्ध्यतः इतिशूद्रोच्छिष्टभक्षणादि प्रायश्चित्ते अथशूद्रोदकक
गनादिप्रायश्चित्तं स्नानमाचमनंदानंदेवतापितृतर्पणं शूद्रोदकेनकुर्वीततथामेघाद्भिनिःसृतैः एतत्करणेवेदोदिता
नानेत्यानांकर्मणाम तिक्रमेस्नातकव्रतलोपेचदिनमेकमभोजनंअत्रदिनमेकमभोजनमितिमनुवचनादेकोपवासः
अथयज्ञोपवीतरहितकृतभोजनप्रायश्चित्तंविनायज्ञोपवीतेनभुंक्तेचब्राह्मणोयदिस्नानंकृत्वाजपंकृत्वापंचगव्येनशुद्ध्य
ति अथोपवीतच्छेदप्रायश्चित्तंस्मृतिसागरे आपस्तंबः ब्राह्मणेनयदादैवाच्छिन्नंयज्ञोपवीतकंमनस्तापेनशुद्धिःस्यादा
पस्तंबोब्रवीन्मुनिःप्राणायामत्रयंकृत्वानिराहारःक्षिपेद्दिनंबृहन्मनुःउपवीतंब्राह्मणस्यच्छिन्नंशूद्रेणकामतः अन्यद्धादा
यमंत्रेणजपन्नुपवसेद्दिनंमंत्रानादेशेगायत्रीतिवचनादिनिर्दिष्टेशतमितिवचनात्तथाचशताहुत्तागायत्रीजप्त्वापदस्ते राम
दित्यर्थः बृहस्पतिःशूद्रेणतुयदाच्छिन्नमुपवीतंद्विजन्मनःदंडंत्रिंशत्पणंदत्वाप्राजापत्येनशुद्ध्यति अथानुलोमेनब्राह्म २१
णादीनांपरस्त्रीगमनप्रायश्चित्तंशंखः ब्राह्मणेनगुणहीनशूद्रासकृद्गमनेसार्द्धमासिकव्रतंकरणीयंयथाहप्रचेताःआ
नुलोम्येनविहितंत्र ावगोपितमितिकृच्छ्रंमहाव्रतंतत्रसजातीयगमनेयदुक्तंतदुक्तमेवाधमायांगमनेपादपाद

पत्यं समाचरेत् अर्द्धोच्छिष्टे स्मृतः पादः पाद आमाशने तथा प्राजापत्यं ज्ञाने ऽज्ञानतोऽर्द्धं अर्द्धोच्छिष्टे येनाद्यग्रासः आस्यनिः
क्षिप्तो न निर्गीर्णः पानादौ शवादिस्पर्शे प्रायश्चित्तमाह दक्षः पाने मैथुनसंसर्गे तथा मूत्रपुरीषयोः संस्पर्शे यदि गच्छेत्तु शवो
दक्यांत्यजैः सह दिनमेकं चरेन्मूत्रे पुरीषे च दिनद्वयं दिनत्रयं मैथुने तु पाने दशाहमनुष्ठेयं अत्रायं संक्षेपः शौण्डिककापालि
कांत्यजादीनां भक्तदज्ञानतोऽन्नभोजने धेनुद्वयं पक्वान्नभोजने धेनुरेका आमान्नभोजने धेनुमूल्यार्द्धं उच्छिष्टान्नभोजने प्राशन
धेनुश्चतुष्टयं स्पृष्टान्नभोजने सर्वत्र पादः पीतावशेषजलपाने कार्षापणद्वयमिति भाण्डस्थजलपाने तु कार्षापणैकः खानित
जलपाने च कार्षापणार्द्धं अभिगमने चांद्रायणं अज्ञानतः सकृद्भुक्तोच्छिष्टस्पर्शे धेनुमूल्यार्द्धं अर्द्धोच्छिष्टस्यांत्यजस्य स्पर्शे
आमान्नाशने च तत्पादः मूत्रोच्छिष्टे कार्षापणार्द्धं पुरीषोच्छिष्टे च कार्षापणैकं मैथुनोच्छिष्टे च कार्षापणं पानोच्छिष्टे च कार्षा
पणद्वयमिति ज्ञानतः सर्वत्र द्विगुणं अभ्यासादावावृत्त्यादिकं सर्वत्र करणीयं सर्वत्र क्षत्रियादीनां पादपादहानिः सर्वत्र स्त्री
बालवृद्धानामर्द्धं इति शौण्डिकांत्यजान्नभक्षणादिप्रायश्चित्तनिर्णयः संपूर्णः अज्ञानात्सकृच्छूद्रोच्छिष्टभोजने त्रिरात्रा
भोजनं यथापस्तंबः अज्ञानाद्यस्तु भुंजीत शूद्रोच्छिष्टं द्विजोत्तमः त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा पंचगव्येन शुध्यति ज्ञाने तु द्विगुणमि
ति त्रिरात्रोपवासे सार्द्धकार्षापणत्रयं कांचनं ब्रह्मपुराणे उच्छिष्टेन तु शूद्रेण विप्रः स्पृष्टस्तु तादृशः उपवासेन शुद्धः स्यात्कृच्छ्रा

प्रा नशुद्ध्यति सकृत्पानविषयमेतत् ज्ञानेतु द्विगुणं अभ्यासेतु प्रायश्चित्तावृत्तिः षामज्ञानतोभाण्डस्थोदकपानेपराशरः
२ स्थितमभोज्यानामापोदधिपयः पिबेत ब्राह्मणाः क्षत्रियोवैश्यः शूद्रश्चैव प्रमादतः ब्रह्मकूर्चोपवासेन द्विजातीनांतुनि
शूद्रस्यतूपवासेनदद्याद्दानंचशक्तितः चतुर्दश्यामभोजनंपरदिने पंचगव्यमात्रभोजनंब्रह्मकूर्चद्व्येर्हमाध्यंतदशाभ
०।त्नभ्यंकांचनदानम् अंत्यजखानितकूपादिषुसकृत्स्नानाद्याचरणेतु अंत्यजैः खनिताः कूपास्तडागानितथैवच
स्नात्वाचपीत्वाचपंचगव्येनशुद्ध्यति पंचगव्यपानमुपवासपूर्वकंव्रतरूपत्वात् इदमज्ञानतः ज्ञानेतु द्विगुण्यामतिअं
ादिस्त्रीसंक्रमनेज्ञानतश्चांद्रायणंज्ञानतस्तुद्विगुणंपतदाह संवर्तः नटींशैलूषिकींचैवरजकींवेणुजीविकां गत्वाचां
कुर्यात्तथाचर्मोपजीविनींकामतस्तुयदागच्छेच्चरेच्चांद्रायणद्वयम् नद्याद्युपलक्षणंशौंडिकादिस्त्रीणामपिपरिग्र
र्धर्किंबहूनामितिवचनात् अज्ञानाच्चतुर्विंशतिवाराभिगमनेपातित्यंज्ञानाद्द्वादशवाराभिगमनेइतिप्रस्तुकापाभ
लिकान्नभोक्तृणांतेन्नरीगामिनां तथाज्ञानात्कृच्छ्राब्दमुद्दिष्टमज्ञानादैंदवद्वयमित्यापस्तंबवचनंतदभिगमनेज्ञानाज्ञाना राम
भ्यासभ्यासविषयंअष्टधाभोजनविषयंत्वकृच्छ्राब्देत्रिंशद्दिनव्वः चांद्रायणद्वयेपंचदशाधेनवः भुक्तोच्छिष्टेनांत्यजस्पर्शने १०
प्राजापत्यंप्रायश्चित्तंकरणीयं अहोच्छिष्टमान्नाशनयोःप्राजापत्यपादःकरणीयः आपस्तंबः भुक्तोच्छिष्टोंत्यजैः स्पृष्टः प्राजाप

व्रतीभवेत् व्रतीयावकेनतदशक्तौधेनुद्वयम् आमान्नभक्षणेतुसार्द्धकार्षापणोकलम्यंकांचनम् यथायमः श्वपचांशौंडिका
नांचचैलनिर्णेजकस्यचरजकस्यनृशंसस्य [illegible] चोपपतिर्गृहे भुक्त्वाचान्नतमस्यान्नममत्याक्षपणं त्र्यहं एवंचपादआ
माशनेतथैन्यापस्तंबीयेनमहैकवावर्षसंगच्छेतइतिरजकोवस्त्ररंजनकर्त्तानृशंसोघातकः अत्रमनुनाशौंडिकाद्यंत्य
जातीनांतुल्यप्रायश्चित्तविधानात् आमान्नेसर्वेषांतुल्यंप्रायश्चित्तंवहूनामेकधर्माणामेकस्यापियदुच्यतेसर्वेषामेवतत्
तुर्य्यादेकरूपाहितेस्मृताः तथाचशौंडिकपदंकापालिकांत्यजोपलक्षणं अंत्यजानाहयमः रजकश्चर्मकारश्चनटोवरुड
एवचकैवर्त्तमेदभिल्लाश्चसप्तैतेअंत्यजास्मृताः इति तेनतेषामज्ञानतःसकृदन्नभोजनेधेनुद्वयम् आमान्नेसार्द्धकार्षा
पणज्ञानेद्विगुण्यं अभ्यासेतुप्रायश्चित्तावृत्तिरिति यस्तुनर्नोवदेनांत्यजानभिधायभुक्त्वाचैषांस्त्रियोगत्वापीत्वापःप्रति
गृह्यचकृच्छ्राद्धमाचरेत्ज्ञानादज्ञानादैन्दवद्वयमभिहितंतदभ्यासभोजनविषयंकृच्छ्राब्दंत्रिंशद्धेनवः चांद्रायणद्वयेपं
चदशधेनवः अंत्यजानांज्ञानतःसकृदुच्छिष्टभोजनेतुशातातपः अंत्यजानांभुक्तशेषंतुभक्षितोयैर्द्विजातिभिः चांद्रंकृच्छ्रं
तदर्धंचब्रह्मक्षत्रविशांविशोधनम् कृच्छ्रंतप्तकृच्छ्रंतदर्द्धेतप्तकृच्छ्रार्द्धंशुष्कान्नेसिद्धान्नादष्टमांशान्नभोजनेपादइतिशौंडि
कापालिकांत्यजपीतसंबंधिजलपानेत्वापस्तंबः अज्ञानात्तुपिबेत्तोयंब्राह्मणोन्त्यस्यजातिभिः त्रिरात्रोपोषितोभूत्वापंचग

प्रा त्रकृच्छ्रं ऋष्यशृङ्गः चांडालैः श्वपचैर्वापि छिन्नं यज्ञोपवीतकं मुनिभिस्तु विनिर्दिष्टं [illegible] सांतपनद्वयम् अथ चांडालीग
[illegible] प्रायश्चित्तं अज्ञानतः सकृच्चांडालीगमने द्वादशवार्षिकं ज्ञानतस्तु मरणं यथा यमः चांडालीं ब्राह्मणो गत्वा भुक्त्वा च प्र
[illegible] पतत्यज्ञानतो विप्रो ज्ञानात्साम्यं तु गच्छति पतति द्वादशवार्षिकव्रतभाग्भवतीत्यर्थः ज्ञानात्साम्योपन्यासस्तु
[illegible] शवार्षिकव्रतनिषेधार्थः यथा यमः रेतः सिक्त्वा कुमारीषु चांडाल्यंत्यगनासु च सपिंडापत्यदारेषु प्राणत्यागो वि
धीयते अत्र प्राणत्यागे चतुर्विंशतिवार्षिकव्रतविधानात् भोजनेत्वज्ञानतः पृथक्चत्वारिंशद्द्वारेण ज्ञानतश्चतुर्विंशतिवा
[illegible] तिसंद्वादशवार्षिकव्रताकरणे अशीत्युत्तरशतं धेनवो देयाः क्षत्रियादीनां पादपादहानिर्बालवृद्धरोगिणामर्द्धमि
[illegible] वैषां मरणमिति स्त्रिया अपि पुंसस्तुल्यं व्रतमाहांगिराः व्रतं यच्चोदितं पुंसां पतितस्त्रीनिषेवनात् तच्चापि का
र्य [illegible] पतितानामेविंनीं स्त्रियम् अत्र [illegible] दिति [illegible] देशात् स्त्रीत्वान्नार्द्धहानिरिति प्रतिग्रहे भोजनतुल्यं प्रायश्चित्तं धेनोरभावे
तन्मूल्यं चांडालजातिमज्ञायतदेकत्र [illegible] से भार्यस्तेवः अंत्यजातिमविज्ञाय निवसेद्यस्य वेश्मनि स वै ज्ञानेन कालेन कुर्या राम
त्तत्र विशोधनम् चांद्रायणं पराकं वा द्विजातीनां विशोधनम् प्राजापत्यं तु शूद्राणां तथा संबद्धदूषणे इति चांडालान्न १९
भक्षणादि चांडाल्यभिगमनादि प्रायश्चित्तम् अथ शौंडिकाद्यन्नभक्षणादि प्रायश्चित्तं शौण्डिकान्नं सूतिकान्नं भुक्त्वा मासं

पोष्येत्यर्थः तदयंसंक्षेपः अज्ञानाच्चांडालाद्यन्नभक्षणे पादोनधेनुचतुष्टयं ज्ञानतः सार्द्धसप्तधेनवः बलात्कारतो भोजने पंच
धेनवः शुष्कान्ने सर्वत्रार्द्धं आमान्ने तु पादांशो अज्ञानतस्तत्स्पृष्टान्नभोजने धेनुरेका ज्ञानतो द्वे धेनू सर्वत्रोच्छिष्टे द्विगुणं अ
ज्ञानतश्चांडालस्पृष्टजलक्षीरादिपाने पुराणैकलभ्यं कांचनं ज्ञानतः पुराणद्वयलभ्यं कांचनं सर्वत्राभ्यासे प्रायश्चित्तावृत्तिः ए
तत्तु ब्राह्मणस्य विप्रे तु सकलं देयं पादोनं क्षत्रियस्य मतम् वैश्येऽर्द्धं पादशेषं तु शूद्रजातिषु शस्यत इति वृद्धविष्णुवचनात् क्षत्रि
यादीनां पादपादहानिः स्त्रीबालवृद्धरोगिणां अर्द्धं प्रायश्चित्तं धेनोरभावे तन्मूल्यं देयं संकल्पवाक्यं यथा अद्येत्यादि ज्ञानकृत
चांडालसिद्धान्नभक्षणजनितपापक्षयकामो गिरअन्कं चांद्रायणव्रतानुकल्पपयस्विनी सार्द्धसप्तधेनुमूल्यं सार्द्धद्वाविंशतिपुरा
[illegible]ल्प कांचनमग्निदैवतमित्यादि सर्वत्रोहेन कार्य्यम् दक्षिणा यथाशक्ति देया विद्वद्विप्रनृपस्त्रीव्यतिरिक्तानां यत्र दाने त्वि
दं [illegible]र्व्यं पूर्वदिने सशिखं वपनं कृत्वा घृतं प्राश्योपोष्य परदिने सार्द्धसप्तदशधेनुमूल्यमुक्तरूपं ब्राह्मणाय दत्वा यथाशक्ति द
क्षिणां दद्यात् ततः पार्वणविधिना श्राद्धमित्यमुकस्य मतमेनं दिति अथोच्छिष्टस्य चांडालादिस्पर्शप्रायश्चित्तं भुक्तोच्छिष्ट
स्त्वनाचांतश्चांडालैः श्वपचेन वा प्रमादात्स्पर्शनं गच्छेत् ततः कुर्याद्विशोधनं गायत्र्यष्टसहस्रं तु द्रुपदां वा शतं जपेत् अष्टसह
स्रमष्टाधिकसहस्रं त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा पंचगव्येन शुद्ध्यतीति मिलित्वा पादोनं प्राजापत्यम् चांडालादिच्छिन्नयज्ञोपवीतधन

प्रा॰ क॰ घृतंशकृत् प्राश्यापरेद्युरुपवसेत्कृच्छ्रंसांतपनंचरन्गननह्यद्रूमाध्यंतदशक्तोपुराणमेकंदद्यादितितोयमुपलक्षणंक्षीरादि
१८ गानेपि यस्तुचांडालसंस्पृष्टंपिबेत्किंचिदकामतः सतुसांतपनंकृच्छ्रंचरेच्छुद्ध्यर्थमात्मनः इत्यंगिरोवचनात् आपस्तंबः चांडा
रूपभाण्डेषु यस्त्वज्ञानाज्जलंपिबेत् प्रायश्चित्तंकथंतत्रवर्णेवर्णेविनिर्दिशेत् चरेत्सांतपनंविप्रः प्राजापत्यंतुभूमिपः तद
श्यंपादंशूद्रस्यनिर्दिशेत् तदिदमभ्यासेऽनभ्यासेतुदेवलः यस्तुचांडालभांडस्थमज्ञानादुदकंपिबेत् सतुत्र्य
शूद्रस्त्वेकेनशुध्यति इदमज्ञाने ज्ञानतोद्विगुणं अत्रसांतपनंसप्ताहसाध्यंयथाब्रह्मपुराणंप्रथमेह्नि
नाश्नीयात्गोमूत्राशीततःपुनःतृतीयेगोमयाशीचचतुर्थेक्षीरपोभवेत् पंचमेदधिभुक्चैवघृतंषष्ठेपिबेदथ कुशोद
कृच्छ्रसांतपनेविधिरितितदशक्तौधेनुद्वयम् ज्ञानतश्चांडालोदकपानेत्रिरात्रोपवासपूर्वकंपंचगव्यपानमा
डालेनतुसंस्पृष्टमपोयः पिबतिद्विजः त्रिरात्रोपोषितोभूत्वापंचगव्येनशुध्यति पंचगव्यंपथ्यागोशाकद्विगु
णामूत्रं५·धविंद्याच्चतुर्गुणंघृतंचाष्टगुणंप्रोक्तंपंचगव्येतथादधि इतिआपस्तंबीयात् तथाषड्गुणंइत्यर्थः अन्यस्त्वाहित १८
चांडालपरिगृहीतकूपादिजलपानेऽभ्यासतोज्ञानेप्राजा पत्यंचाण्डालपरिगृहीतासुयोज्ञानादुदकंपिबेत् तस्यशुद्धिंप्रजा
नीयात्प्राजापत्येननित्यशः आपदितापस्तंबः श्वपाकचांडालपरिग्रहेषुपीत्वाजलंशुध्यतिपंचगव्यैःपंचगव्यपानंपूर्वेद्युरु

त्रयवनदेशोद्भवापवनादिति ज्ञाने तु तुल्यतया द्विगुणव्रताचरणेपि न व्यवहार्य्यः कामतो व्यवहार्यस्तु वचनादिहृजापत इति
याज्ञवल्क्यात् पापाभावे कथं अव्यवहार्य्य इत्यत आह वचनादिति तथा च पापस्यैव शक्तीनरकोत्पादिकाव्यवहारविरोधिका च त
त्र कृतप्रायश्चित्तेन नरकोत्पादकशक्तेर्विरहेपि व्यवहारविरोधिकाशक्तिरस्त्येवेति भावः शुष्कान्ने पादः पक्वान्ने त्वर्द्धं प्रायश्चित्तं पस्त
स्य भुक्ते पक्वान्ने कृच्छ्रार्द्धं तस्य निर्दिशेत् शुष्कान्नभोजिनां पादमित्याह भगवान्मनुरिति विष्णुधर्म्मोत्तरीयात् तस्य द्वितीयसं
सर्गिणः शुष्कान्नमामान्नं सक्तुलाजादि चांडालस्पृष्टान्नभोजने प्राजापत्यं चांडालस्पृष्टमन्नं तु यो अश्नीयाद्ब्राह्मणः क्वचित् तस्य शु
द्धिं प्रवक्ष्यामि प्राजापत्यं न नित्यशः एतदज्ञानतो ज्ञानतो द्विगुण्यमिति अज्ञानतः मत्कृचाण्डालाद्युच्छिष्टान्नभोजने चांद्रायणं
र्धोपराकः अंत्यानां भुक्तशेषं तु भक्षयित्वा द्विजातयः चांद्रं कृच्छ्रं तदर्द्धं च ब्रह्मक्षत्रविशां विधिः अथ क्षत्रियविशोः कृच्छ्रतदर्द्धं वि
धानं तदा यदि बलात्कारादनेन तरतांबूलाद्युच्छिष्टभक्षणं अत्र ज्ञाने आपस्तंबेन उच्छिष्टे चांद्रायणविधानादज्ञाने सा वानुच्छिष्टे
तप्तकृच्छ्रविधानात्सर्वत्रानुच्छिष्टे द्विगुण्यमिति शूलपाणिः चांडालस्पृष्टोदकपाने सांतपनव्रतं यस्तु चांडालसंस्पृष्टं पिबेत्तोय
मकामतः स तु सांतपनं कृच्छ्रं चरेच्छुद्ध्यर्थमात्मन इत्यंगिरोवचनात् हारीतः चांडालस्पृष्टं पानीयं ब्राह्मणस्तु यः पिबेत् ष
ड्रात्रोपोषितो भूत्वा पंचगव्येन शुद्ध्यति अनुत्तरिते तु सांतपनमधिकं सांतपनमाह याज्ञवल्क्यः कुशोदकं च गोक्षीरं दधि मूत्रं

प्रा·क· इदंकामतोद्विगुण्यमितिवलात्सकृच्चाण्डालादीनामामान्नभक्षणेत्रिरात्रसिद्धान्नभक्षणेपराकव्रतंविष्णुःचाण्डालान्नंभु
११ क्त्वात्रिरात्रमुपवसेत्सिद्धान्नंभुक्त्वापराकंकुर्यादितिवचनमेतद्बलाद्भोजनविषयमितियद्यपिवन्नात्रवर्तमानस्यविप
स्यज्ञानमस्त्येवतथापिस्वारसिकत्वाभावान्नज्ञानकृतपापमुक्तंपराकमाहमनुःयथात्मनोप्रमत्तस्यद्वादशाहमभोजनंपर
कोनामकृच्छ्रोयंसर्वपापनोदनःपराकेपंचधेनवःइतिशूलपाणिधेनुद्वयमितिभवदेवः अत्रामान्नेसिद्धान्नतुरीयभागप्रा
यश्चित्तंकर्तव्यमेकत्रनिर्णीतःशास्त्रार्थमितिन्यायात् सर्वत्रान्नभक्षणेसिद्धान्नतुरीयभागप्रायश्चित्तंस्वीकृतंयथापादमामा
न्नभक्षणमितिएतत्पापस्यउपपातकत्वेनतंत्रतायाभावात् ज्ञानाभ्यासेचांद्रायणाभ्यासः अज्ञानाभ्यासेतप्तकृच्छ्राभ्यासःतेन
ज्ञानतश्चतुर्विंशतिवारभोजनेपातित्यं अज्ञानतोष्टचत्वारिंशद्वारभोजनेच यथामनुःचाण्डालान्त्यस्त्रियोगत्वाभुक्त्वाचप्रतिगृह्य
च पतत्यज्ञानतोविप्रोज्ञानात्साम्यंतुगच्छति अंत्येभवाअंत्यायताधमजातयोनमंतीतिदीपकलिकाज्ञानात्सकृदभिगमनेपाति
त्यंतत्रतुवक्ष्यामःचाण्डालपवनयोरन्नभोजनेतुल्यंप्रायश्चित्तंदवलेनचाण्डालपक्वयोर्बलात् मासमदासत्वापन्नद्विजस्यप्राजा। राम
पत्यविधानात् सर्वत्रतुल्यंप्रायश्चित्तंबोध्यम् यथादासीकृतोबलान्म्लेच्छैश्चाण्डालाद्यैश्चदस्युभिः मासोषितेसद्विजातौतुप्राजा १७
पत्यंविशोधनंम्लेच्छस्त्रगोमांसखादकोयस्तुविरुद्धंपस्तुभाषतेसर्वाचारविहीनश्चम्लेच्छइत्यभिधीयतेइतिबोधायनोक्तेःत

नंदद्दैनवद्यलक्षत्रविट्शूद्रायोषाः प्रमाप्यतुवृत्तिं धेनुर्वस्त्रमविक्रमादद्याद्दिशुद्धयइति तत्प्रतिलोमजात्यं ताभ्यस्त्वभिच
रितस्त्रीविषयमितिश्चर्मनिर्मितंजीनइतिख्यातंवस्त्रस्थागः अविशेषः इदमज्ञानतः ज्ञानतोद्विगुणपम् इतिस्त्रीवधप्रायश्चित्त
निर्णयः समाप्तः अथचांडालाद्यन्नभक्षणप्रायश्चित्तंतत्रसकृदभ्यासात्यंताभ्यासभेदेनव्यवस्थामुनिभिरुक्तेतितन्निरूप्यते
यद्यपिद्रवद्रव्यस्यकंठादधोगमनमात्रंपानंतच्चैकस्मिन्प्रयोगेनेकधैवभवतितथाप्येकमेवपानं यथैकफलोद्देशप्रवृत्तक्र
तिव्याप्यानामेकोपक्रमकाणांव्यापारनिचयानामप्येकधात्वर्थत्वं तथात्राप्येकफलोद्देश्यकैकप्रपन्नोपक्रमाणांग्रासानामेक
स्मिन्प्रयोगेसकृदेकभोजनम् एवंपुनर्भोजनेभ्यासः त्रिर्भोजनेत्यंताभ्यासः प्रयोगभेदेशनभेदंव्यक्तमाहकात्यायनः मुनिभि
र्द्विर्भोजनंप्रोक्तंविप्राणांमर्त्यवासिनांनित्यं अहनिचतथानमस्विन्यांसार्द्धप्रहरयामांतः अत्रज्ञानतःसकृच्चांडालान्नभक्षणेचां
द्रायणमज्ञानतस्तप्तकृच्छ्रं यथाहांगिराः अंत्यावसायिनामन्नमश्नीयाद्यस्तुकामतः सतुचांद्रायणंकुर्यात्तप्तकृच्छ्रमथापिवाचां
डालः श्वपचः क्षत्तासूतोवैदेहकस्तथामागधायोगवौचेतिसप्तैतेंत्यावसायिनः ब्राह्मण्यांशूद्रज्जातः क्षत्ता ब्राह्मण्यांक्षत्रियाज्जा
तः सूतः ब्राह्मण्यांवैश्यज्जातोवैदेहकः क्षत्रियायांवैश्यान्मागधः शूद्राद्वैश्यायांजातः आयोगवः चांद्रायणेष्टौधेनवः तप्तकृच्छ्रेपा
दोनधेनुचतुष्टयंभवदेवस्तु चांद्रायणमत्रशिशुचांद्रायणं अत्रधेनुचतुष्टयंतप्तकृच्छ्रेधेनुद्वयंमिलित्वाषट्धेनवः अकामतः

प्रा॰ कृ॰ वैश्यावधे सार्द्धचत्वारिंशति धेनवः शूद्रावधे सपादैकादश धेनवः अज्ञानकृते ऽर्द्धमिति अज्ञानतो यद्वर्णवधे यत् प्रायश्चित्तं ज्ञा
नतस्तद्वर्णगर्भवधे तद्वर्णात्रेयीवधे च तत्प्रायश्चित्तं तेन ज्ञानतो ब्राह्मणीगर्भवधे षड्वार्षिकं क्षत्रियागर्भवधे त्रैवार्षिकं वैश्या
र्भवधे सार्द्धवार्षिकं शूद्रागर्भवधे नवमासिकं यथा याज्ञवल्क्यः गर्भहा च यथावर्णं तथात्रेयीनिषूदन आत्रेयीं ज्ञेयां गाधो
र्थ्यनंतं तथा वसिष्ठः रजस्वलामृतुस्नातामात्रेयीमाहुः स्त्रयोदशाहानि रजस्वलायाः तथात्र योऽत्र ऋतुस्नाता त्रयोद।
त्रेयी तेन षोडशविनात्यात्रेयीत्यर्थः सकृत्सवर्णव्यभिचारितस्त्रीवधप्रायश्चित्तमाह याज्ञवल्क्यः अप्रदुष्टां स्त्रियं
द्रहत्याव्रतं चरेत् अप्रकर्षणाद्दुष्टां सवर्णव्यभिचारितामित्यर्थः अत्र दुष्टस्त्रीवधप्रायश्चित्तस्योक्तत्वादिति अत्र सकृ
त्सवर्णव्यभिचारितब्राह्मण्यादीनामकामतो वधे ब्राह्मणादिवर्णजातशूद्रवधप्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं यथा ब्राह्मणजातशूद्रवधे ग
तमः संवत्सरं पंचदश धेनुव्रतं कृत्वा वृषभैकादशगाश्च दद्यादिति क्षत्रियजातशूद्रवधे शंखः शूद्रवधे जातशूद्रवधे वाब्दार्द्धं व्र
तंगोप्रदानं च वैश्यजातशूद्रवधे काश्यपः शूद्रे सार्द्धत्तनं तिलधेनुं च दद्यादिति तथा शूद्रवधे प्रोक्तं तत्र कृच्छ्रं अत्रायं संक्षेपः अ राम
कामतः सकृत्सवर्णव्यभिचारितब्राह्मणीवधे पंचदश धेनवः वृषभैकादशगावो दक्षिणा तथा क्षत्रियावधे द्वौ धेनवः गोर्द। १६
क्षिणा तथा वैश्यावधे धेनवः यथाशक्ति दक्षिणा शूद्रावधे धेनुद्वयं यथाशक्ति दक्षिणा ज्ञानतो द्विगुणमिति यत्तु याज्ञवल्क्यवच

त्रैवार्षिकादिकमनुवचनात् ज्ञानतस्तु षट्वर्षाणि राजन्ये त्रीणि वर्षाणि वैश्ये सार्द्धं शूद्र इति हारीतवचनात् षड्वर्षादिकमा
ह शूलपाणिस्त्विदं सगुणादिविषयमाह अत्रापि स्त्रीवृद्धानां गतषोडशवर्षीयबालानामर्द्धं पंचवर्षादूर्द्ध्वमेकादशवर्षपर्यंतं
पादमात्रं द्रष्टव्यम् संकल्पवाक्यं यत्र दानं च गोवधप्रकरणोक्तरीत्या संगृह्य देयमिति प्रयोजकादीनां पादपादहानिर्द्रष्टव्या अन्या।
न्यधिकप्रायश्चित्तबोधकवचनानि पदस्याभिषक्तब्राह्मणादिपूजकसगुणक्षत्रियादिवधभेदेन व्याख्येयानि कलौ तदभावा
त्कलिवर्ज्यानि इति क्षत्रियादिवधे निर्णयः अथ प्रतिलोमजजातिवधप्रायश्चित्तं तत्र याज्ञवल्क्यः चांद्रायणं चरेत्सर्वानवकृष्टा
न्निहत्य तु शूद्रोऽधिकारहीनोपि मासेनानेन शुद्ध्यति प्रतिलोमजा मागधायोगवादयः क्षत्रियायां वैश्यात् मागधः वैश्यायां वैश्यात् आयोगवः
तत्र ज्ञानतः रजकादिवधेपि अज्ञानतो वधे [illegible] रजकादिवधेपि ज्ञानकृते चांद्रायणमज्ञानकृते पराकः तथा चांगिराः सर्वो
न्त्यजानां गमने भोजने च प्रमापणे पराकेन विशुद्ध्येदित्यांगिरसभाषितं अन्त्यजागमने [illegible]कामपूर्वं सकृदज्ञानत एवं इति
प्रतिलोमजातिवधप्रायश्चित्तम् अथ स्त्रीवधप्रायश्चित्तं तत्र निर्गुणब्राह्मणादिस्त्रीवधे [illegible] अकामतो ब्राह्मणीवधे षड्वार्षि
कं क्षत्रियावधे त्रैवार्षिकं वैश्यावधे सार्द्धवार्षिकं शूद्रावधे नवमासिकं स्मृत्यंतरोक्तमिति यथाह हारीतः क्षत्रियवद्ब्राह्मणीषु वैश्य
वत् क्षत्रियासु शूद्रवत् वैश्यासु शूद्रासु शूद्रार्द्धमिति तत्रायं संक्षेपः ब्राह्मणीवधे नवतिर्धेनवः क्षत्रियावधे पंचचत्वारिंशद्धेनवः

प्रा·क· क्रमु इति गोविन्दराजः पश्चाद्विवधप्रायश्चित्तनिर्णयः अथ क्षत्रियादिवधप्रायश्चित्तनिर्णयः अज्ञानकृतक्षत्रियवधे त्रैवार्षिकमहाव्र
१५ तं तद्दशकोपस्य चत्वारिंशद्धेनवो देयाः तथा वैश्यवधे सार्द्धवार्षिकं तद्दशको त्र्यंशविंशतिर्धेनवो देयाः तथा शूद्रवधे नवमासि
कं तद्दशको द्वादशधेनवः यथा मनुः तुरीयो ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियं विज्ञायेति भवदेवः कृतेदं गुरुपूजाप्रणाशान्ते मन्यमिदि
ग्रहः प्रवर्तनं हितानां चनत्सर्वैवत्समुच्यते एतच्च सर्ववर्णोत्तमवर्णकृतं क्षत्रियादिवधविषयं अधमवर्णकृते तु अध
र्णानामुत्कृष्टहनने गुरुदोषो गुरुत्वं गाङ्गेयः क्षत्रादीनां न संशय इति भविष्यपुरा[…]त्तमवर्णकर्मणाधमानां द्वैगुण्यप्र
सकलं देयमिति वचनमभक्ष्यभक्षणविषयमिति शूलपाणिः भवदेवस्तु अधमानां द्वितिवचनं प्रकारगाढ इत्यवध
यं विप्रे तु सकलं देयमिति ब्रह्मवधे सकलविषयं अज्ञानकृतजातिमात्राश्रितक्षत्रियवधे च प्राजापत्यानि नव वैश्य
वधे प्राजापत्यचतुष्टयं नादशशूद्रवधे प्राजापत्यद्वयम् ज्ञाने तु सर्वत्र द्वैगुण्यं यथा सम्वर्त्तः हत्वा तु क्षत्रियं मोहात्त्रिभिः कृच्छ्र
र्द्धपोहति अत्र बहुवचनात्कृच्छ्रत्रयं सिद्धं त्रिभिरिति पदोपादानं कृच्छ्रत्रयत्रिगुणप्रतिपादनार्थं वैश्यहत्यां तु संप्राप्य कथंचिद राम
वमोहितः कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ कुर्वीत मनसा वैश्यघातकः मोहाच्छूद्रवधं प्राप्य तप्तकृच्छ्रं समाचरेत कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ यथा याज्ञवल्क्यः १५
कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिः पयोत्र जलम् अत्र वतुष्टयं अत्र भवदेवः अज्ञानकृतत्वस्य क्षत्रियादिवध

यसीं दद्यात्सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः पलालभारकं षंडे सीसकं चैव माषकम् काष्णायसीमभ्रीं लोहमयीं कुद्दालिकां षंडं नपुं
सकं तच्च मृगाभिप्रेतम् याज्ञवल्क्यः मार्जारगोधानकुलमण्डूकांश्च पतत्रिणः हत्वा त्र्यहं पिबेत्क्षीरं कृच्छ्रं पादादिकं स्मरे
त् अत्र पतत्रिणः पूर्वोक्तातिरेकेणाभिमताः कृच्छ्रपादश्चोक्तः एतानि कृताभ्यासविषयाणि सकृद्वधे संवर्तः हत्वा हंसं ब
लाकांश्च श्वाविन्कूरबबर्हिणः वानरश्येनभासौ च त्र्यहं हत्वा क्षिपेद्द्विज इति अत्र त्र्यहोपवासेन सार्द्धकार्षापणादिति अ
ज्ञानकृतं त्विदं शूद्रहत्याव्रतमभिधायोक्तं अस्थिमतां सहस्रं तथानस्थिमतामनड्वाहं अस्थिमतां कृकलासादीनां सहस्र
स्पदरैन थ्यानस्थिमतां जलौकादंशमशकादीनां शकटवहनीयराशिवधे शूद्रहत्याव्रतं तत्र मोक्ष्णांत शूद्रवधं प्राप्य तत्रकृ
च्छ्रं समाचरेदिति प्रवचनविषयं तप्तकृच्छ्रमनूक्तम् यथा तप्तकृच्छ्रं चरन् विप्रो जलक्षीरघृतानिलान् प्रतित्र्यहं पिबेदुष्णा
न्सकृत्स्नायी समाहितः एतत् द्वादशाहमाध्यंतप्तानिलयानं तप्तक्षीरवाप्याद्यपानं अत्र…नधेनुचतुष्टयदानमाह शू
लपाणिः इयमिति भवदेवभट्टः अस्थिमदल्पप्राणिवधे किंचिद्विप्रायादिकं देयं अनस्थिमदल्पप्राणिवधे तु प्राणायाम
मात्रं करणीयं तथा च मनुः किंचिदेयं ब्राह्मणाय धान्यमस्थिमतां वधे अनस्थिमतां हिंसायां प्राणायामेन शुद्ध्यति अत्र ब्राह्म
णक्षत्रियविट्शूद्राणां तुल्यं प्रायश्चित्तम् शूद्रस्त्रीबालवृद्धानां अर्धमिति शूलपाणिः भवदेवेन क्षत्रियादीनां पादहानिरन्यु

प्रा॰क॰ स्यगतंकांतागदौम्रियुतेतदानेत्यर्थः शंकारहितस्थानेमतिपालकेदोषाभावस्तत्रस्मृतिः सदारमेत्तुविपिनेनिर्भयेवृकवर्जि
१४ ते आगत्यवृकव्याघ्राद्यैः खादितैर्नास्तिदूषणंनारदः राजगृहंगृहीतोवावज्रादिभिर्हतोपिवा अथसर्पेणवादष्टोवृ[illegible]ति।
तोभवेत् व्याघ्रादिभिर्हतोवापिव्याधिभिर्वाप्युपद्रुतः नतत्रदोषःपालकस्यनचदोषोस्तिगोमताम् पराशरः ग्रामघातेशरौघेन
वेश्मभंग[illegible]पातनेअतिवृष्टिहतानांचप्रायश्चित्तंनविद्यते इदंचबंधनव्यतिरेकेणपालकैस्तस्यैववोध्यंप्रायश्चित्तपरिक्षण
स्वशिरसायवसमादायगोभ्योदद्यात्यदिताःप्रमुदिताग्रण्हीयुरथैनंप्रवर्तयेयुरिति यवसंतृणमन्नंकृतसप्राय
येयुः कर्मणीतिशेषः यदिगावस्तद्दत्तंतृणंनग्रण्हीयुस्तदापुनः प्रायश्चित्तमिति इति गोवधप्रायश्चित्तनिर्णयः अ
[illegible]वतरपशुपक्षिसर्पादिवधप्रायश्चित्तनिर्णयः हयंहत्वावासोदानंहस्तिवधेपञ्चनीलवृषदानम् अजंमेषंगर्दभश्वप
त्वैकगवाहयत्वैकहायनवृषदानम् यथायमः वासोदद्याद्धयंहत्वापंचनीलान्वृषान्गजे अजंमेषमनड्वाहंखरंहत्वैकहाय
नंहंसादिवधेगोदानंहंसंहत्वाबलाकांचतथाबर्हिणमेवचवानरंश्येनभासौचप्रयच्छेद्ब्राह्मणायगां क्रव्यादांश्चमृगान्हत्वा रामे॰
धेनुंदद्यात्पयस्विनीम् अक्रव्यादान्वत्सतरीमुष्ट्रंहत्वातुकृष्णलंक्रव्यादाव्याघ्रादयःमृगाःकृष्णसारादयः अक्रव्यादामहिषादयःक्र। १४
व्यालंतत्परिमितसुवर्णघृतकुंभंवराहंचतिलद्रोणंचतित्तिरमूषकंकं द्विहायनंवत्संक्रौञ्चंहत्वात्रिहायनं अभीकाष्र्णा

दशागभेदत्रयत्नैरपि कुर्वतां द्विजानां गोहितार्थाय प्रायश्चित्तं न विद्यते अत्र द्विजानामिति पाठांतरं गूढगर्भो नष्टगर्भः
देवद्रोण्यां विहारेषु कूपेष्वायतनेषु च एषु गोषु विपन्नासु प्रायश्चित्तं न विद्यते देवद्रोणी स्वयंभूलिंगाद्यवस्थानगर्तः विहा
रमैथुनं आयतनं सीमा अत्र कूपापतनकर्तुर्दोषाभावः न तु गोस्वामिन इति मार्यं संयमनार्थं तु न दुष्येद्रोधबंधयोः पंकलग्ना
ग्निदाहेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते मूर्छितः पतितो वापि यदि दण्डाहतः पशुः उत्थितेष्वसदागच्छेत्पंच सप्त पदानि वा ग्रासं वा
यदि गृह्णीयात्तोयं वापि पिबेत्स्वयं पूर्वव्याधिविनष्टानां प्रायश्चित्तं न विद्यते अस्यार्थः यदि पूर्वव्याधियुक्तानां गवां दंडाद्य
भिघातेन मूर्छया पतनं भवति अनंतरं गमनग्रासादौ कृते मरणं भवति तदा गमनग्रासतोयपानानंतरं मरणहेत्वभावे वि।
निश्चितपूर्वव्याधिविनष्टानां न प्रायश्चित्तं यदि पूर्वव्याधिरहितस्यैव प्रहारजनितव्याधिना ग्रासादिकं कृत्वा मृतं तदा प्राय।
श्चित्तमस्त्येव अग्निप्रज्वाल्य तत्र स्थितस्य दैवात्तदग्निना बंधरहितस्य मरणे दोषाभावमाह पराशरः कूपे खाते च धर्मार्थं गृ
हदाहे च या मृता ग्रामदाहे तथा घोरे प्रायश्चित्तं न विद्यते चर्मनिर्मोचनप्रायश्चित्तापवादमाहांगिराः अन्यत्रांकनलक्ष्मभ्यां वा
हनिर्मोचने पि वा अंकनं त्रिशूलादिकरणं लक्ष्म स्थिरतरचिन्हं वाहनेन चर्मनिर्मोचनम् स्मृतिसागरे अंगिराः अरक्षितेन
कूपादौ मृतं व्याघ्रादिहिंसिते व्रतार्द्धमाचरेत्स्वामी रक्षिते नास्ति दूषणमिति रक्षित इति पर्यंतं तृणादि निवारयं पालकैर्मृतिक्र

प्रा·क· णे स्वामिनो दोषमाहाङ्गिराः दमने दामने चैव संघाते चैव योजने स्तंभशृंखलपाशैर्वा मृते पादोनमाचरेदिति प्राजापत्यस्य
१३ वपादोनपूर्वेण सहैकवाक्यत्वात् तथा मनुः घंटाभरणदोषेण गवां यत्र विपद्यते । चरेदर्द्धव्रतं तत्र भूषणार्थं कृतं हि तत् ए
कहायन्यादिवधे त्वाह यमः कान्तारेष्वथवा दुर्गे गृहदाहे वटेषु च यदि तत्र विपत्तिः स्यात् [illegible]को विधीयते नयापादश्चात्र
ने·ने वत्सस्वामिन्यरक्षिते अप्राप्तिके अप्राप्तदम्यावस्थे त्रिहायनपर्यन्तमिति यावत् [illegible] मृते स्वामिना प्राजापत्यपादः
त म्लेच्छस्थाने गोविक्रयविनिमये च चान्द्रायणं यदि तेन वधः क्रियते तदाज्ञानकृते प्रायश्चित्तं विक्रयं गोविनिमयं कृत्वा
[illegible]नवादके व्रतं चान्द्रायणं कुर्यादर्धमासाक्षाहर्धा भवेदिति गोभिलवचनात् चान्द्रायणपदं शिशुचान्द्रायणपरम् पापस्य लघुत्वा
दिति तथा चतुरः प्रातरश्नीयात् पिण्डान्विप्रः समाहितः चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुचान्द्रायणं स्मृतम् तत्र दानं धेनुचतुष्टयं पा
पस्य लघुत्वादिति अथ पालकप्रायश्चित्ते अविभक्तपालकानामेकेन प्रायश्चित्तं करणीयं विभक्तानां पादः पादो बहूनां गवामपा
लनवधे द्विगुणं तत्रापि बहुकर्तृके प्रत्येकं द्विगुणमिति पालकस्य द्रव्याभावे स्वामिना द्रव्यं दत्वा प्रायश्चित्तं कारयितव्यं स्वेन वा राम
करणीयं स्वल्पपालके स्वामिना कर्तव्यमिति अथ गोवधापवादः संवर्तः यन्त्रणे गोचिकित्सायां मूढगर्भविमोचने यत्ने कृ १३
ते विपत्तिः स्यात्प्रायश्चित्तं न विद्यते औषधं स्नेहमाहारं ददद्गोब्राह्मणेषु च प्राणिनां प्राणनाशाय प्रायश्चित्तं न विद्यते दाहच्छे

गविद्युद्धतापिवा श्वभ्रेवपतिताकस्मात् श्वापदैर्वापिभक्षिता प्राजापत्यंचरेत्कृच्छ्रं गोस्वामीव्रतमुत्तमं सशिखंवपनंकार्यंत्रिसं
ध्यमवगाहनं शृंगैर्वापिखुरैर्युक्तंलांगूलश्रवणादिभिः आर्द्रमेवहितच्चर्मपरिधायसगांव्रजेत् तासांमध्येवसेद्रात्रौदिवाताभि
समंव्रजेत् ब्राह्मणस्यविशेषेणतथाराजन्यवैश्ययोः प्रायश्चित्तेततश्चीर्णेकुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् अनडुत्सहितांगाश्चदद्याद्विप्रा
यदक्षिणां अत्रगोस्वामीत्युपादानादुत्सृष्टवृषवत्सतरीषुस्वत्वाभावादपालननिमित्तवधेउत्सृष्टदोषोनास्तीतिप्रतीयतेअत्र
स्मार्ताः अत्रेतिकर्त्तव्यतासहितप्राजापत्याकरणेधेनुद्वयदानंवृषभोगोश्चदक्षिणाएषैवचशूद्रस्वामिकेतरविषयाशूद्रस्वामि
कस्याज्ञानात्साक्षाद्वधेयत्किञ्चिद्दक्षिणाकःकृच्छ्रद्वयंविधानादपालनविधेरधिकस्यायुक्तत्वाद्वधतुल्यकृच्छ्रद्वयमित्याहुः
शूलपाणिप्रभृतिभिस्त्वितिकर्तव्यतायांविशेषोनादृतः तन्मतेप्राजापत्यंतदशक्तौधेनुरेकाअथवृषभागोर्दक्षिणेतिएतच्चपा
लकासमर्पणेतत्समर्पणेतुपालकस्यैवदोषोनतुस्वामिनः यथाहबृहस्पतिः अनागतस्य[illegible]नताआगतस्यापिरक्षितारात्रा
वपियदान्योऽस्तितदास्वामीनदोषभाक् मनुः दिवावक्तव्यतापालेरात्रौस्वामिनितद्गृहे योगक्षेमान्यथाचेत्तुपालोवक्तव्यतामि
यात् अस्यार्थः दिवापालकहस्तन्यस्तानांगवांयोगक्षेमविषयेजातेपालकस्यगर्हणीयतारात्रौपुनःपालकसमर्पितानांस्वामि
निर्दोषः अन्यथादिवारात्रावपियदिपालकहस्तगताभवन्तितदापालकएवदोषभाग्भवतिनस्वामीत्यर्थः अशक्तपालकेऽसमर्प

प्रा·क· न्यवाचनिकम् तत्र धेनुरेका एवं मुष्कनाशकरणे पूर्वोक्तस्वामिभेदेन एकद्व्यादिक्रमेण प्रायश्चित्तं करणीयं प्रयोजकस्य तद्द्वि।
१२ मिति स्वयं वृषभवाहने द्वे धेनू योषित्स्त्रीवाहने च तिस्रो धेनवः एवं कपिलावाहनेपि उत्सर्गप्रयोगस्तु ॐ अद्येत्यादि शुवास्थिभिन्न ना।
न्यपापक्षयकाम इमां धेनुं रुद्रदैवतां ब्राह्मणायाहं ददे यत्र दानेतु सशिखवपनं कृत्वा पोष्य परदिने स्थिभङ्गजनितपापधेनु
दानं करणीयं यथाशक्ति दक्षिणा देया श्राद्धं भोज्यदानं च करणीयं अमुकस्य मनमेतदिति एवं मुष्कनाशादावूहेन लेख्यं लिङ्गस्य
च्छेदने मृत्यौ मध्यमं दण्डमर्हतीति याज्ञवल्क्येन मृत्युलिंगच्छेदयोस्तुल्यत्वाभिधानात्प्रायश्चित्तमपि तथेति मध्यमो मध्यमसा
हसः अथ आशीतिपणसाहस्रो दण्ड उत्तमसाहसः तदर्द्धं मध्यमं प्रोक्तं तदर्द्धमधमः स्मृतः अथ पालननिमित्तगोवधप्रायश्चित्तनि
र्णयः अविभक्तानां भ्रातॄणां मध्ये सर्वानुमत्यैकेन प्रायश्चित्ताचरणे सर्वेषां पापक्षयार्थं न प्रायश्चित्तं भ्रातॄणामविभक्तानामेको
धर्मः प्रवर्त्तते विभागे सति धर्मोपि भवेदेषां पृथक्पृथगिति नारदवचनात् पञ्चमहायज्ञादौ तथा दर्शनाच्च पाठो होमस्थानि र्देशा
नां सपर्यान्तर्पणं वलिः एते पञ्चमहायज्ञा ब्रह्मयज्ञादिनामका इत्यमरः तथा भीमसेनार्जुनौ चैव तथा माद्रवतीसुतौ इष्टवन्तो भवि राम १२
ष्यन्ति त्वयी पृथक् नि पार्थीवेति युधिष्ठिरेण प्रायश्चित्ते कृते सर्वेषां पापनाशनादिति अथ प्रायश्चित्तं तत्र पराशरः ग्रामान्निल्हताबे
व उद्बंधनमृतापि वा शून्यागारादुपेक्षायां प्राजापत्यं विनिर्दिशेत् अपालनाद्विनश्यन्तु गोश्चरन्ती कथंचन जलौघेप्वन्येन ना

न्यत्राप्युद्देनोत्सर्गवाक्यं लेख्यमिति अथास्थिभंगादिप्रायश्चित्तनिर्णयः तत्र भवदेवभट्टधृतयमवचनं अस्थिभंगं गवां कृत्वा लां
गूलच्छेदनं तथा पाटने कर्णशृङ्गाणां मासार्द्धं तु यवान् पिबेत् स्मृतिसागरे गोभिलः कर्णलाङ्गूलयोश्छेदमस्थिभङ्गं विधाय च प्रा
जापत्यव्रतं कुर्युश्चान्या गोब्राह्मणादयः अत्र शूद्रस्य द्विजतुल्यत्वाभिमाने वैश्यतुल्यशूद्रपरं इदं गोरमरणे षण्मासोपरिकृते
त्यं षण्मासाभ्यंतरमरणे तु संपूर्णप्रायश्चित्तकरणेनाधिकेन शृङ्गभङ्गादिप्रायश्चित्तं सिद्धिरिति स्मार्त्ताः यथा यमः शृङ्गभङ्गे
स्थिभङ्गे च कटिभङ्गे तथैव च यदि जीवति षण्मासात्प्रायश्चित्तं न विद्यते अस्यार्थः षण्मासोपरि मरणे न तन्निमित्तकं प्रायश्चि
त्तं विधित इति स्मृतिसागरे गोभिलः मुष्कमोषकरो विप्रो व्रतं चान्द्रायणं चरेत् प्रयोजकस्तु कुर्वीत तस्यार्द्धं हि विशुद्धये मु
ष्कमोषकरो बीजकोषनाशकः हलैर्वा शकटैर्वापि वाहयेद्यो वृषं स्वयं प्राजापत्यद्वयं कुर्याद्द्विगुणं योजिता गवां वृषभं तु समु
न्नद्धं कपिलां वापि कामतः योजयित्वा हले कुर्याद्व्रतं चान्द्रायणद्वयम् तत्रायं संक्षेपः कपिलायास्तु वृषवृषयोर्वाहने तुल्यप्रायश्चित्त
दर्शनात् कपिलावधे यत्प्रायश्चित्तमुक्तं तत्स एव वृषभवधे न कारणीयं किं त्वयं विशेषः वृषभस्योत्सृष्टत्वेन स्वत्वाभावेऽपि पूर्वस्वत्व
मादाय व्रतं कारणीयं तस्माद्भूतपूर्वस्वत्वाश्रयीभूतयत्स्वामिकगोवधे यत्प्रायश्चित्तं तत्स्वामिकगोवधस्य द्विगुणं प्रायश्चित्तं अस्थि
भंगादिकरणे षण्मासाभ्यंतरे गोमरणे पूर्वोक्तस्वामिकभेदेन एकहायन्यादिक्रमेण प्रायश्चित्ताचरणं षण्मासोपरिमरणे प्राजाप

प्रा॰क॰ लैर्नचतालशालैर्नचापिमौंजैर्नचशृंखलैश्च एतैस्तुगावोनचवंधनीयावद्धानुतिष्ठत्यरःशृंगृहीत्वा कुशैः काशैश्च वं॰भ्री यान्त्या
११ नेदोषविवर्जिते अत्रायंसंक्षेपः क्षीणायाअक्षीणाभ्रमरोधनिमित्तकवधेप्राजापत्यस्यपादस्तत्रद्वादशपणा[illegible]वध
ङ्घ्रिपादस्तत्रचतुर्विंशतिपणाहलयोजनेत्रिपादस्तत्रचतुरधिकाद्वात्रिंशत्पणायष्ट्यादिदंडप्रहारागन्मृतभीतिदर्शनाद्वाकूपादौमि
न्यमृतेप्राजापत्यंतत्रधेनुरेकाक्षेण्यज्ञानेतुरोधनेचांद्रायणंशेषेनवःपरिमाणादधिकदंडप्रहारेत्वज्ञानेनप्राजापत्यद्वयंत
धे भूज्ञानेचांद्रायणद्वयंतत्रपंचदशधेनवः चांद्रायणंयथापराशरः एकैकंह्रासयेत पिण्डंकृष्णेशुक्लेचवर्द्धयेत उपस्पृशं
त्रिषवणमेतच्चांद्रायणंस्मृतम् एवमेवंविधंकृत्स्न माचरेद्यवमध्यमं शुक्लपक्षादिनियतंचरेच्चांद्रायणव्रतं इदंचांद्रायणव्रतंमा
ईमप्रधेनुदानसममितितत्रवृषभसहितागौर्दक्षिणा चांद्रायणेनतश्चीर्णंकुर्याद्ब्राह्मणभोजनं अनडुत्सहितांगांचदद्याद्विप्रा
यदक्षिणामितिमनुवचनात उत्सर्गवाक्यंतु ॐ अद्येत्यादिब्राह्मणस्वामिकगोरक्षीणवृद्धिकृतरोधननिमित्तकवधजन्यपाप
क्षयकामः पराशरोक्तधेनुपादमूल्यमिदंकांचनंवह्निदैवतंअमुकगोत्रायब्राह्मणायाहंददे यत्रदानेतुपूर्वदिनेनखच्छेदनंका गा॰
रयित्वाघृतंप्राश्यापोष्यपरदिनेब्राह्मणस्वामिकक्षीणगोरक्षीणबुद्धिकृतारोधननिमित्तकगोवधजन्यपापक्षयकामः प्राजा १
पत्यपादानुकल्पधेनुपादमूल्यहिरण्यदानरूपप्रायश्चित्तंकुर्यात यथाशक्तिदक्षिणाभोज्यदानंचेति अमुकस्यमतंमतद

च्छमज्ञानताडने इत्याभ्यां सहैकवाक्यत्वादज्ञानश्रुतेरबुद्धिपूर्वकवधविषयम् अज्ञानं च क्षीणायामक्षीणाभ्रमः क्षीणपज्ञाने
तुप्राणिकं मरणं ज्ञात्वा प्रवृत्तस्य चांद्रायणपादादिकम् यथाहारीतः नासाच्छेदनदाहेषु चर्मच्छेदनबंधने अतिवाहातिदोहा
भ्यां कृच्छ्रं चांद्रायणं चरेत् हत्वेति शेषः कृच्छ्रं व्रतं तेन चांद्रायणव्रतमिति शूलपाणिः भवदेवस्तु यत्स्वामिकगोर्वधे यत्प्रायश्चित्त
मुक्तम् तस्यैव पादादिकं बोध्यं तेन क्षीणायाः अक्षीणाभ्रमे रोधादिना अज्ञानकृतस्यैव पादादिकरणीयम् क्षीणायज्ञाने तु ज्ञानकृत
वधस्य पादादिकमाह तन्मते पराशरबृहस्पतिवचनं अधमशूद्रस्वामिकाया गोः क्षीणाया अक्षीणाभ्रमेण रोधादिना मरण
विषयं चांद्रायणबोधकं हारीतवचनं च ज्ञानकृतवैश्यस्वामिकगोवधविषयमिति न किंचिदनुपपन्नमित्युक्तम् शूलपा
णिमते तु सर्वस्वामिकवधप्रायश्चित्तमाह तद्वैषम्यं दुष्परिहरणीयमिति यथाज्ञानकृतशूद्रस्वामिकवधे प्राजापत्यचतुष्ट
यम् क्षीणाज्ञाने त्वान्द्रायणमिति अत्र बंधनपदं यथाकथंचिन्निमित्तपरम् बृहस्पतिः शस्त्रादिना तु हत्वा गां मानवं व्रतमा
चरेत् रोधादिना त्वांगिरसमापस्तंबोक्तमेव चेति बृहस्पत्युक्तस्य शस्त्रादीन्यादिपदानुसृतलोष्टलगुडविषयाग्न्यादीनां प्रापिका
मृत्युफलानां ग्रहणं रोधादिनेत्यत्र रोधस्य यथाकथंचिन्निमित्तमात्रस्यैव धादेरिति शूलपाणिव्याख्यानात् रोधघटितोऽयम
नार्थं बंधनरोधव्यतिरिक्तविषयं सायंयमनार्थं तु न दुष्येद्रोधबंधयोरित्यंगिरोवचनात् बंधनविशेषमाह व्यासः न[illegible]रिकौ

प्रा॰क॰ निलघुप्रायश्चित्तानियानितानिप्रयोजकानुग्रहकानुमंतृनिमित्तिविषयाणिवोध्यानि अथपंचवधवधकर्तृत्वनिर्णयः नरा
१० तरव्यापाराव्यवधानेनवधनिष्पादकः कर्त्ता योप्रवृत्तंपुरुषंवधार्थंप्रवर्त्तयतिचेतनादिनाप्रवृत्तंमतिमंत्रोपायैर्वाप्रोत्साह
यतिवासप्रयोजकः एवंहन्मीतिवाक्येनुमतिदानानिषेधक्षमोपिमौनवर्त्तीचानुमंतावध्यस्यपलायनादिनिरोधकोनुग्राहकः उ
देश्यत्वेसतिहंतुर्मन्यूत्पादकोनिमित्तीप्रयोजकादीनांव्यवहितमरणफलकानांपादपादह्रानिरितिशूलपाणिः अष्टमाष्टमभाग
हानिरितिभवदेवः अथरोधादिनिमित्तगोवधप्रायश्चित्तनिर्णयः तत्रांगिराः पादंचरेद्रोधवधेद्वौपादौबंधनेचरेत् योजनेपाद
हीनंस्याच्चरेत्सर्वंनिपातने रोधआहारप्रचारनिर्गमविरोधः बंधनंअयथाबंधनं अकालबंधनञ्च योजनेहलादियोजने अ
तिवाहादिनेतिशेषः निपातनेदण्ड निपातनेदण्डे त्रिहस्तप्रमाणोग्राह्यः अंगुष्ठमात्रः स्थौल्येनबाहुमात्रः प्रमाणतः सार्द्रश्चस
पलाशश्चदण्डइत्यभिधीयते अस्मादूर्द्ध्वप्रहारेणयदिगांविनिपातयेत् द्विगुणंतुभवेत्तत्रप्रायश्चित्तमिति स्मृतिरित्यंगिरोवच
नात् सपलाशः पवित्रः निपातनेकूपावटादिनिपातनइतिभवदेवः वस्तुतोनिपातनपदमुभयपरम् अन्यथैकग्रहणे निपा
तस्यप्रायश्चित्तजनकभयप्रदर्शकस्यानध्यवसायापत्तेरितिपादादिकंतुप्राजापत्यस्यैवयथापराशरः रोधेऽनुचरेत्पादंबंध
नेचार्द्धमेवचयोजनेपादहीनंस्यात्प्राजापत्यन्निपातने बृहस्पतिः पादंचरेद्रोधवधेकृच्छ्रार्द्धंबंधघातने अतिवाहेचपादोनंकृ

त्येकेनकरणीयं अथाब्राह्मणस्वामिकैकहायनीवधेप्रत्येकंसपादचतस्रोधेनवः द्विहायनीवधेप्रत्येकंसार्द्धाष्टौधेनवःत्रिहा
यनीवधेप्रत्येकंपादोनत्रयोदशधेनवःचतुर्हायनीवधेप्रत्येकंसप्तदशधेनवःएवंक्षत्रियस्वामिकैकहायन्यादिवधेक्रमेणप्र
त्येकंत्रिषट्द्वादशधेनवःएवंवैश्यस्वामिकैकहायन्यादिवधेक्रमेणप्रत्येकंद्विचतुःषडष्टौधेनवःशूद्रस्वामिकवधेप्रत्येक
मेकद्वित्रिचतुर्धेनवः अधमशूद्रस्वामिकवधेतुप्रत्येकमर्द्धैकसार्द्धद्वि धेनवः क्रमेणएवंद्वाभ्यामेकांहत्वाअन्याहननेच
प्रायश्चित्तावृत्तिरिति अथवा चनिकदक्षिणानिर्णयः तत्रज्ञानतोब्राह्मणसंबंधिगोवधेत्रैमासिकप्रायश्चित्तेवृषभैकादश
गावोदक्षिणादेयाःअज्ञानतोर्द्धव्रतेधेनुरेकेतिज्ञानतोवैश्यस्वामिकगोवधव्रतेद्वेधेनूअज्ञानतोर्द्धव्रतेधेनुरेका अन्यत्रव
चनाभावात् यथाशक्त्यादिति भवदेवस्तुक्षत्रियसंबंधिचतुर्हायनीकपुंगवधेवृषभोदक्षिणास्त्रीगोवधेमृतवत्सागौर्द
क्षिणादेयाइत्याह यत्रयादक्षिणोक्तातत्रप्रायश्चित्तद्विगुणवचनेतुद्विगुणासाकार्य्या द्विगुणेतुव्रतेचीर्णेद्विगुणादक्षिणा
भवेदितिपूर्वोक्तवचनात् यत्तुवैश्यंहत्वात्रैवार्षिकंचरेत् वृषभैकादशागाश्चदद्यादित्यभिधायगाश्चवैश्यवदितिगोवधेय
त्त्रैवार्षिकंप्रायश्चित्तंगौतमेनोक्तम् तदग्निहोत्रिणोवेदपारगस्यहोमधेनोःकपिलायागर्भिण्याश्चपुण्येदेशेकालेबुद्धिपूर्वैकव
धेवोर्ध्वंसमद्विगुणसाहस्रप्रमाणलक्ष्यंचयथाक्रमंदानेफलविशेषःस्याद्धिमायांतद्वदेवहीतिदक्षवचनात् एवंमुन्यंतरोक्ता

प्रा॰ का॰ नतो ब्राह्मणस्वामिक उत्पन्नमात्रगर्भवधे सपादैकविंशतिधेनवः गात्रावयवसंपन्नगर्भवधे सार्द्धपंचविंशतिधेनवः
९ सर्वगात्रसंपन्नचैतन्यहीनगर्भवधे पादोनत्रिंशद्धेनवः चैतन्ययुक्तगर्भवधे चतुस्त्रिंशद्धेनवः क्रमेणैवं क्षत्रियस्वामिकवधे
पञ्चदशाष्टादशैकविंशतिचतुर्विंशतिधेनवः क्रमेणैवं वैश्यस्वामिकवधे दशद्वादशचतुर्दशषोडशधेनवः एवं शूद्रस्वा
मिकवधे पंचषट्सप्ताष्टौ धेनवः केचित्तु अधमशूद्रस्वामिकवधे सार्द्धधेनुद्वयं तिस्रो धेनवः सार्द्धतिस्रो धेनवः चतस्रो धेनवः
इदं ज्ञानतः अज्ञानतः सर्वत्रार्द्धमिति अत्यंतक्लिष्टां ज्ञातां मत्तां त्यक्तां व्याधिपीडितां धवालातमोरुद्धानां हनने पादप्रायश्चि
त्तमिति भवदेवः यथा ब्राह्मणस्वामिकगोवधे सपादचतस्रो धेनवः क्षत्रियस्वामिकवधे तिस्रो धेनवः वैश्यस्वामिकवधे ।
द्वे धेनू शूद्रस्वामिकवधे धेनुरेका अधमशूद्रस्वामिकवधेऽर्द्धधेनुरिति इदं तु ज्ञानतः अज्ञानतोऽर्द्धमिति ब्राह्मणस्वामिकग
र्भिणीताडने यदि गौर्जीवति गर्भमात्रपातो भवति तदा ज्ञानत उत्पन्नमात्रगर्भपातने सपादचतस्रो धेनवः अवयवनिष्पन्न
गर्भपातने सार्द्धाष्टौ धेनवः सर्वगात्रनिष्पन्नचैतन्यरहितगर्भपाते पादोनत्रयोदशधेनवः चैतन्ययुक्तगर्भपाते सप्तदशधेन राम
वः क्षत्रियस्वामिके तिस्रः षट् नव द्वादश धेनवः वैश्यस्वामिके तु द्वे चतस्रः षडष्टौ धेनवः शूद्रस्वामिके तु एकद्वित्रिचतु ९
र्धेनवः अधमशूद्रस्वामिके तु अर्द्धैकसार्द्धधेनवः अज्ञानतः सर्वत्रार्द्धमित्याहुः एवं द्वाभ्यामेकहनने यद्धेयं प्रायश्चित्तं तत्स।

द्वादशधेनवः अज्ञानतः सर्वेषामर्द्धमिति ज्ञानकृतवैश्यस्वामिकैकहायनीवधे द्विधेनवः द्विहायनीवधे चतस्रो धेनवः
त्रिहायनीवधे षड्धेनवः चतुर्हायनीवधे ऽष्टौ धेनवः अज्ञानतः सर्वेषामिति ज्ञानतः शूद्रस्वामिकैकहायनीवधे धेनुरे
का द्विहायनीवधे द्विधेनू त्रिहायनीवधे प्राजापत्यः पादः द्विहायनीवधे द्विपादः त्रिहायनीवधे त्रिपादः चतुर्हायनीवधे प्रा
जापत्यम् एतदज्ञानतः ज्ञानतो द्वैगुण्यं बोध्यम् चतुर्हायनीवधे यादृशं प्रायश्चित्तं ज्ञानतोऽज्ञानतो वा उक्तमिति वृद्धातिक्रा
न्तिरोगिणी चेत्तदर्धम् अथ बुद्धिपूर्वकैकप्रयत्नतः जनितबह्वेकहायन्यादिगोवधप्रायश्चित्तं तत्र ब्राह्मणस्वामिकबह्वे
कहायनीवधे सार्द्धाष्टौ धेनवः द्विहायनीवधे सप्तदश धेनवः त्रिहायनीवधे सार्द्धपञ्चविंशति धेनवः चतुर्हायनीवधे चतु
स्त्रिंशत् अज्ञानतोऽर्द्धं क्षत्रियस्वामिकविषये क्रमेण षट्द्वादशाष्टादशचतुर्विंशतिनमः वैश्यस्वामिके चतुरष्टद्वादशषो
डश शूद्रस्वामिके द्विश्चतुः षडष्टौ अधमशूद्रकैवर्तादिस्वामिके एकद्वित्रिचतस्रः अज्ञानतोऽर्द्धमूहनीयमिति तथा बहुक
र्तृकैकहायन्यादिवधे पादः पादः प्रतिपुरुषेण कर्तव्यः अज्ञानतोऽर्द्धमूहनीयं क्रमकर्तृत्वे तु व्यापारभेदात्तत्रानङ्गीकारश्च प्रा
यश्चित्तावृत्तिरिति गर्भिणीकपिलादोग्ध्री होमधेनुवधे द्वैगुण्यं प्रायश्चित्तस्य यथा ज्ञानतो ब्राह्मणस्वामिकगर्भिण्यादिव
धे चतुस्त्रिंशद्धेनवः क्षत्रियस्वे चतुर्विंशतिर्वैश्यस्वे षोडश शूद्रस्वे ऽष्टौ अधमशूद्रस्वे चतस्रो धेनवः अज्ञानतोऽर्द्धं स्मार्तो

प्रा॰क कृतिभूतयोरित्यर्थः बहुभिरेकस्या गोर्हनने यत्र यद्विहितं व्रतं तत्र तस्यैव पादं प्रत्येकं करणीयं यथा संवर्त्तः एका चेद्बहुभिः का

८ पि दैवाद्व्यापादिता भवेत् पादं पादन्तु हत्यायाश्चरेयुस्ते पृथक् पृथक् अत्रैका चेदित्युपलक्षणम् द्वयोर्बहूनां च हनने प्रतिपुरु

षपादद्वयादिकं इदमज्ञानतः कामतश्चेद्बहूनामपि प्रत्येकं कृत्स्नदोषः संपूर्णप्रायश्चित्तं एकं घ्नतां बहूनां च यथोक्तद्विगुणो

ह्मद्वृतिप्रत्येकं द्विगुण्यदर्शनात् पशुवत्प्रायश्चित्तानि भवंतीति न्यायात्प्रायश्चित्तं करणीयमिति मिताक्षरा स्मार्त्तोस्तु एकाधिकाना।

मेकप्रयत्नेन बहुभिर्वधे व्यापन्नानां बहूनामिति पूर्वोक्तवचनादेकैकपुरुषस्य द्विपादं कृत्वा प्रायश्चित्तं प्रयत्नभेदे तु गोघ्नवदि।

त्यनेन तंत्रताया अभावात् प्रतिपुरुषं पादद्वयावृत्तिरित्याहुः दैवादिति विशेषणादकामकृते इदं कामकृते द्विगुणमिति बहु।

भिरित्युपादानात् द्वाभ्यां हनने तु संपूर्णप्रायश्चित्तमिति स्मार्त्ताः अत्यंतपीडितमरणावस्थापन्नोन्मत्तादिगोवधे यथोक्तप्रायश्चि

त्तपादमनुवचनमाह भवदेवः क्रांतमद[illegible]मुन्मत्तं प्रमत्तं व्याधिपीडितम् अंधं बालं तमोरूढं हत्वा पादं समाचरेदिति अथैकहा

यन्यादिक्रमेण संक्षेपतः प्रायश्चित्तधे[illegible]निर्णयः अत्र ज्ञानकृतब्राह्मणस्वामिकएकहायनीवधे सपादाश्चतस्रो धेनवः द्विहाय राम ८

नीवधे च सार्धाः षड् धेनवः त्रिहायनीवधे[illegible]दानत्रयोदश धेनवः चतुर्हायनीवधे सप्तदश धेनवः अज्ञानतः सर्वेषामर्द्धमि

ति ज्ञानतः क्षत्रियस्वामिकैकहायनीवधे तिस्रो धेनवः द्विहायनीवधे षट् धेनवः त्रिहायनीवधे नव धेनवः चतुर्हायनीवधे

मेण एकद्वित्रिपादसंपूर्णं प्रायश्चित्तमुक्तं स्मार्त्तैः तदनुमोदितमिति अतिवृद्धादिवधेऽर्द्धं प्रायश्चित्तमाह बृहस्पतिः अतिवृ
द्धामतिकृशामतिबालां च रोगिणीं हत्वा पूर्वविधानेन चरेदर्द्धव्रतं द्विजः पूर्वविधानेन मन्वाद्युक्तत्रैमासिकादिना अतिवृद्धा
त्तृणच्छेदनासमर्था अतिकृशा दोहनवाहनायोग्या अतिबाला द्विवर्षीया यथाङ्गिराः वर्षमात्रा तु बाला स्यादतिबाला द्विवा
र्षिका अतः परं तु सा गौः स्यात्तरुणी दंतजन्मनि अत एव वक्ष्यते द्विपादस्तु द्विहायने एतेन संपूर्णव्रतमुक्तं तत्तु पुष्टितारुण्यादियुक्तासंप्रा
गविवोढव्यम् अथैकहायन्यादिवधे प्रायश्चित्तमाह वृद्धप्रचेताः एकवर्षगविहते कृच्छ्रपादो विधीयते अबुद्धिपूर्वं पुंसः स्याद्विपा
दस्तु द्विहायने त्रिहायने त्रिपादः स्यात्प्राजापत्यमतः परम् अतः परं चतुर्थहायनादावित्यर्थः इदमपि प्रायश्चित्तं लाघवेनाबुद्धि
पूर्वकाधमशूद्रस्वामिकगोवधविषयमिति शूलपाणिः तेन यत्स्वामिकगोवधे यत्प्रायश्चित्तं ज्ञानकृतेऽज्ञानकृते वा तस्यैव पादा
दिकमूहनीयमिति स्मार्त्तेन स्पष्टीकृतं एकप्रयत्ननिष्पन्ने बहूनां गवां वधे गुर्वेकपापजनकत्वात् प्रायश्चित्तद्वैगुण्यं न तत्र तंत्र
तापापभेदाभावादिति यथा संवर्त्तः व्यापन्नानां बहूनां च बंधने रोधनेऽपि वा भिषङ्मिथ्योपचारे च द्विगुणं गोव्रतं चरेत् बहूनामे
कानामिति स्मार्त्तः अपिशब्दात् दृढदाहादिपरिग्रहः क्रमकृतेन तु प्रयत्नभेदात् प्रायश्चित्तावृत्तिः स्यादेव यथोपपातकानुवृत्तौ यमः
गोघ्नवद्विहितः कृच्छ्रश्चान्द्रायणमथापि वा अभ्यासे तु तयोर्भूयस्ततः शुद्धिमवाप्नुयात् तयोर्गोवधतदन्योपपातकयोः प्रकृति

प्रा॰क॰ त्वेन क्रियेरन् तेन गौर्विकल्पकत्वेन हिरण्यादिकमुक्तं न तु गोमूल्येनेत्याहुः यत्र दाने त्विदं लेख्यं पूर्वेदिने सशिखवपनं कृत्वाघ
१ तमाश्य उपोष्य परदिने स्नानादिकं विधाय ॐ अद्येत्यादि ब्राह्मणस्वामिकगोऽज्ञानकृतसाक्षाद्वधजनितपापक्षयकामस्त्रैमा
सिककृच्छ्रव्रतानुकल्पसप्तदशप्राजापत्यानुकल्पसप्तदशधेनुमूल्यलभ्यकांचनमग्निदैवतं ब्राह्मणायाहं ददे दंपनेनोत्सृज्य दद्या
ततः संप्रदानाय वृषभैकादशमास्तन्मूल्यं वा दत्वा च्छिद्रावधारणं कुर्यात् प्रायश्चित्तानंतरं पार्वणविधिना श्राद्धं कर्तव्यं भैक्ष्य।
दानं वा कर्तव्यम् अमुकस्य मम नमेन दितियन्स्वामिके गोवधे यत्प्रायश्चित्तं तत्स्वामिकगर्भिण्यादिवधे द्विगुणं प्रायश्चित्तमाह बृ
हस्पतिः गर्भिणीं कपिलां दोग्ध्रीं होमधेनुं च सुव्रतां दण्डादिना घातयित्वा द्विगुणं गोव्रतं चरेत् दोग्ध्री बहुक्षीरां गर्भिणी मात्र व
धे प्रायश्चित्तं द्वैगुण्यमिति शूलपाणिभ[illegible]देवसंमतं तस्मात्तोमसचेतनगर्भयुक्तायावधे संपूर्णप्रायश्चित्तं द्वैगुण्यं अन्यत्रोत्
पन्नादिभेदेन पादपादद्वयपादत्रययुक्तं संपूर्णप्रायश्चित्तं यथाह मनुः गवान्निपातनेचैव गर्भनाशो भवेद्यदा एकैकं तु
चरेत्कृच्छ्रं यथापूर्वं यथापरम् कृच्छ्रपादं [illegible]पूर्णकृतपदं तदेव पुनर्विंशत्यति पादमुत्पन्नमात्रे तु द्वौ पादौ गात्रसंमिते पादो राम
नं कृच्छ्रमाचक्षे हत्वा गर्भं सचेतनम् अंगप्रत्यंगसंपूर्णगर्भे चेतः समन्विते द्विगुणं गोव्रतं कुर्यात्प्रायश्चित्तं विशुद्धये दत्या २
हुः भवदेवस्तु हत्वा गर्भमचेतनमित्यंतं पठित्वा यदि तिलगुडादिदानेन गोर्जीवति गर्भमात्रपातो भवति तदोत्पन्नगर्भादिके

निचतस्रो धेनवः तन्मूल्यानि द्वादशकार्षापणा वात्रयः कल्पाः एतज्ज्ञानकृते अज्ञानकृते प्राजापत्यद्वयं अत्र सामान्यतः स्त्र्यादीना
मर्द्धप्राप्तौ पादौ वधे पुनरुपादानं न ब्राह्मणक्षत्रियविशां तुल्यं प्रायश्चित्तं शूद्रबालकस्त्रीवृद्धानामर्द्धज्ञापनार्थमिति शूलपाणिः ए
कस्मो भयादिधर्म्मवत्वे पाद इति भवद्देवेन तु विप्रे तु सकलं देया पादोनं क्षत्रिये मतं वैश्येर्द्धं पादशेषं तु शूद्रजातिषु कल्प्यत इति बृ
हस्पतिविष्णुवचनाद्गोवधे पादहानिरुक्ता गोघ्न इति यस्य व्यापारानंतरं कारणांतरमनपेक्ष्य कालांतरे वा गवां प्राणवियोगः प्रभ
वति सोपि साक्षाद्गोघ्नः ज्ञानकृतत्वं गां हन्मीति कामनया हननमज्ञानकृते च तत्तदर्द्धमिति प्रायश्चित्तानंतरं पार्वणविधिना श्रा
द्धं कर्त्तव्यमक्रियते श्राद्धमेतत्तु ब्राह्मणानां च भोजनम् शुद्ध्यर्थमिति तत्प्रोक्तं वैनतेय मनीषिभिरिति भविष्यपुराणात् व्रतं गोस्वा
मिने मूल्यं प्रतिरूपं वा दत्वा करणीयम् आदौ गोपतये दद्याद्गोमूल्यं साधु कल्पितम् यथोत्पन्नेन तस्यास्तु चर्मणाच्छन्नविग्रह इति
ब्रह्मपुराणात् प्रमापणे प्राणभृतां प्रतिरूपं प्रदापयेत् तस्यानुरूपं मूल्यं वा दद्यादित्यब्रवीन्मनुरिति पाराशरीयात् उत्सर्गस्तु ॐ
अद्येत्यादि ब्राह्मणस्वामिकगोज्ञानकृतमाक्षाद्वधजनितपापक्षयकामो मनूक्तत्रैमासिकव्रतानुकल्पसप्तदशप्राजापत्यानु
कल्पसप्तदशधेनुमूल्यलभ्यकांचनमग्निदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणायाहं ददे मूल्यकांचनपदप्रयोग इति शूलपाणिः॥
स्मार्त्तास्तु पत्रयद्द्रव्यं तत्र तन्नामोल्लिख्य देयम् हिरण्यं गौर्वासः अश्वो भूमिस्तिला घृतमन्नमिति देयानि एतान्येवानादेशे त्रि

प्रा॰ क॰ सेतुसविप्रान्भोजयेन्द्विजः भुक्तवत्सुतुविप्रेषुगांप्रदद्याद्विचक्षणंगवामभावेदातव्यंतन्मूल्यंतुनसंशयः अथक्षत्रियस्वामिकायांगो
६ घ्नेनकृतसाक्षाद्वधेतुदेवलः षण्मासान्तुचर्मणापरिवृतोगोग्रासाहारोगोव्रतोपवासीगोभिरेवसंचरन् प्रमुच्यते गोग्रासाहारोगो
ग्रासहर्तातेनात्रषाण्मासिकंव्रतंद्वादशप्राजापत्यानिद्वादशधेनवस्तन्मूल्यानिषट्त्रिंशत्कार्षापणावाचत्वारः कल्पाः दक्षिणाय
थाशक्ति देयेति शूलपाणिः।भवदेवेनतुवृषहंतावृषभंस्त्रीगवीहंतागर्भपतनशीलाद्गादक्षिणान्दद्यात् वृषभावोहनोदद्यानामिति
कर्तव्यनिर्द्देशादित्युक्तमितिवस्तुतस्तुयद्यप्यत्रदक्षिणानश्रूयतेतथापिब्राह्मणस्वामिकव्रतात्पंचधेनुहीनत्वाद्वृषभशून्यादश
भावः प्रतीयतेअन्यथाज्ञानकृतवैश्यसंबंधिगोवधेगोर्दक्षिणायाज्ञवल्क्येनोक्ता अत्रनकिंचिदितिविषमशिष्टत्वापत्तेः एतज्ज्ञा
नकृतेअज्ञानकृतेतदर्द्धंवैश्यसंबंधिगोवधेतुयाज्ञवल्क्यः पंचगव्यंपिबेद्गोघ्नोमासमासीतसंयतः गोष्ठेवसेद्गोनुगामीगोप्रदानेन
शुद्ध्यतीति गोमतींचजपेन्नित्यमितिशातातपेनाधिकमुक्तम् अत्रमासव्रतंचत्वारिप्राजापत्यानिचतस्रोधेनवस्तन्मूल्यानिद्वाद
शकार्षापणावाचत्वारः कल्पाःदक्षिणाधेनुरूपागौरितिशूलपाणिः एतदज्ञानकृतेज्ञानकृतेतुतद्द्वैगुण्यमितिपंचगव्यंयथागोश राम
कृद्द्विगुणंमूत्रंघृतंदद्याच्चतुर्गुणं क्षीरमष्टगुणंप्रोक्तंपञ्चगव्येतथादधिनाषड्गुणम् शूद्रस्वामिकगोवधेविश्वामित्रः कृच्छ्रांस्तु ६
चतुरः कुर्याद्गोवधेबुद्धिपूर्वके अमत्यातुद्वयंकुर्यात्तदर्द्धंबालवृद्धयोः स्त्रीशूद्रयोरेवमेतद्वधेचैवनसंशयःअत्रचत्वारिप्राजापत्या

प्रकीर्त्तितः एतच्च द्व्यहसाध्यसार्द्धोपवासतुल्यत्वेनात्र द्वादश पणा इति अथ ब्राह्मणस्वामिकचतुर्हायन्यादिकज्ञानकृतमासाद्गो
वधे व्रतमाह मनुः उपपातकसंयुक्तो गोघ्नो मासं यवान्पिबेत् कृतवापो वसेद्गोष्ठे चर्मणा तेन संवृतः चतुर्थकालमश्नीयादक्षारलवणं मि
तं गोमूत्रेण चरेत्स्नानं द्वौ मासौ नियतेन्द्रियः दिवानुगच्छेत्ता गास्तु तिष्ठन्नूर्द्ध्वं रजः पिबेत् शुश्रूषित्वा नमस्कृत्य रात्रौ वीरासनं वसेत् ति
ष्ठन्तीष्वनु तिष्ठेत्तु व्रजन्तीष्वप्यनुव्रजेत् आसीनासु तथासीनो नियतो वीतमत्सरः आतुरामभिशस्तां वा चौरव्याघ्रादिभिर्भयैः पतितां पङ्क
लग्नां वा सर्वप्राणैर्विमोचयेत् उष्णे वर्षति शीते वा मारुते वाति वा भृशम् न कुर्वीतात्मनस्त्राणं गोरकृत्वा तु शक्तितः आत्मनो यदि वान्येषां गृहे
क्षेत्रे खलेऽपि वा भक्षयन्तीं न कथयेत्पिबन्तं चैव वत्सकम् अनेन विधिना यस्तु गोघ्नो गामनुगच्छति स गोहत्याकृतं पापं त्रिभिर्मासैर्व्यपो
हति वृषभैकादशा गास्तु दद्यात्सुचरितव्रतः अविद्यमाने सर्वस्वं ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् अत्र गोमूत्रेण यवागूकृतमिति गौतमसूत्रात्
गोमूत्रेण मासयावकपानेन प्राजापत्यद्वयं मासद्वयम् चतुर्थकालभोजनेन त्रिंशतोपवासैः कृच्छ्रदशकं त्रिंशता नक्ताशनैः कृच्छ्र
पञ्चकं संकल्प्य मिलित्वा सप्तदश प्राजापत्यानि भवन्ति इत्युक्तं शूलपाण्यादिभिः भवदेवभट्टस्तु द्वादश प्राजापत्यान्याह तेनात्र त्रैमासिक
व्रतं सप्तदश प्राजापत्यानि सप्तदश धेनवः तन्मूल्यान्येकपञ्चाशत्कार्षापणा वा चत्वारः कल्याः दक्षिणा च वृषभैकादशा गावस्तन्मू
ल्यानि पञ्चदश कार्षापणा वा देया इति अज्ञानात्कृते तदर्द्धं सार्द्धमासिकव्रतादिकं गौरेका दक्षिणा देया इति यथा संवर्तः पूर्णेनुमाः

प्रा०क० ५

कदेवशर्मोपक्षेवधजन्यपापक्षयकामोनक्तव्रतमहंकरिष्ये रूप्यमाषकदानेतुइदंरूप्यमाषकंचंद्रदैवतंयथानामगोत्रा
यब्राह्मणायाहंददे मूल्यदानेतुइदंरूप्यमाषकमूल्यंविष्णुदैवतमित्यादिदानेतुद्रव्यंब्राह्मणंचादौसंपूज्यद्रव्यमालभ्यसंप्रो।
क्ष्यदानंअर्चितमर्चितायदद्यात् यथोक्तंदक्षिणांयथाशक्तिदक्षिणांवादद्यादितिहारीतसूत्रद्वयात् प्राजापत्यव्रतमाहम
नुः त्र्यहंप्रातस्त्र्यहंसायंत्र्यहमद्यादयाचितंत्र्यहंपरंचनाश्नीयात्प्राजापत्यंसमाचरन् सायंद्वाविंशतिर्ग्रासाः प्रातः षड्विंशा।
तिस्तथा अयाचितेचतुर्विंशाः परञ्चानशनंस्मृतं कुक्कुटाण्डप्रमाणंतुयावद्वाप्रविशेन्मुखम् एतद्ग्रासंविजानीयाच्छुद्ध्यर्थं।
कायशोधनम् प्राजापत्यव्रतंषडुपवाससमंपयस्विनीधेनुदानसमानंचवाचिकम् तथामन्त्यादीनभिधायमनुः भुक्त्वावा
न्यतमस्यान्नममत्याक्षपणंत्र्यहं मत्याभुक्त्वाचरेत्कृच्छ्रं रेतोविण्मूत्रमेवचेत्तत्रषडुपवासेवक्तव्येप्राजापत्यविधानादितिध्ये।
नुदानंचसमानेचषडुपवासेकार्षापणत्रयसंकल्पनादिति पादोनकृच्छ्रमाहशंखः द्व्यहंप्रातर्द्व्यहंसायंद्व्यहमद्यादयाचितं
त्र्यहंपरंचोपवासंपादोनव्रतमाचरन् अत्रसार्द्धोपवासचतुष्टयसंकल्पनेनचतुःपणाधिककार्षापणद्वयंकृच्छ्रार्द्धव्रतमा राम
हापस्तंबः सायंप्रातस्तथैवैकंदिनद्वयमयाचितं दिनद्वयंचनाश्नीयात्कृच्छ्रार्द्धमभिधीयते एतद्दिनेषट्कसाध्यमुपवासत्रय। ५
संकल्पनेनसार्द्धकार्षापणतुल्यमितिपादकृच्छ्रमाहयाज्ञवल्क्यः एकभुक्तेनतथैवायाचितेनचो पवासेनत्वैकेनपादकृच्छ्रः

गाव्रतमाह्हारीतः केशानांधारणार्थंतुद्विगुणंव्रतमाचरेत् द्विगुणेचव्रतेचीर्णेद्विगुणादक्षिणाभवेत् वपनंचद्वादशा-
ब्दंव्रतेकार्य्यम् द्वादशाब्देसंपूर्णवपनमितिपैठीनसिः न्यूनेत्वाह्संवर्तः नखानांछेदनंपादेद्विपादेश्मश्रुणः स्मृतं त्रिपादं
स्यावर्ज्जंमशिखंचततः परम् वपनादिकंधेनुदानादावपितुल्यन्यायादितिज्ञेयम् सशिखवपनेतुसदाबद्धशिखेनचेत्पस्य
गायत्र्यातुशिखांबध्वानैर्ऋत्यांब्रह्मरंध्रतः त्रुटिकांचततोवध्वाततः कर्मसमाचरेत् इतिब्रह्मपुराणस्यचवाध्योनदोषाय
नैमित्तिकंननित्यवाधस्यफलचमसादौसंगृहीतत्वादिति अष्टमीचतुर्दशीभिन्नकालेप्रायश्चित्तमाहव्यवहारचिंतामणौव्या
सः नाष्टम्यांनचतुर्दश्यांप्रायश्चित्तपरीक्षणम् इतिचतुर्दश्यांसंकल्पामावास्यायांकार्य्यमितिशिष्टाचारः अथव्रतनिर्णयः
दिवाछिलंष्यरात्रेः सार्द्धप्रहराभ्यंतरेपरिमितभोजनरूपंनक्तव्रतंतदशक्तौरूप्यमाषकंदानव्यंपक्षिवधेनक्तंरूप्यमाषकंवा
दद्यादितिहारीतसूत्रात् रूपमाषकंचरत्तिकाद्वयमाह मनुः द्वेकृष्णलेसमधृतेविज्ञेयोरूप्यमाषकः तदभावेतन्मूल्यंदा
तव्यंधेनोरभावेदातव्यन्तुल्यंमूल्यंनसंशयः इत्येकत्रदृष्टत्वादन्यत्रापितथा। कल्प्यनेउपवासव्रतंनक्तत्रयेणसमंदिवाभोज
नरहितस्यरात्रिक्षपणेक्लेशवैगुण्यात्तदशक्तौरूप्यमाषकत्रयंतन्मूल्यंवाअष्टौपणादेयाः अत्युत्कृष्टरजतत्रिमाषकस्यप।
णाष्टकतुल्यत्वादेवंद्वितीयोपवासादौतथावोध्यंविशेषाश्रवणादितिशूलपाणिः वाक्यंतु ॐ अद्येत्यादिअमुकगो।

प्रा॰ का॰ णिकागावोवृषभः षट्पुराणक इति वचनात् प्रसिद्धवचनानुसारेणाव्यवस्थाश्रेयसीति प्रतीमः अथ प्रायश्चित्तपूर्वेह्नि कृत्यं शं
४ खलिखितौ वाप्य केशान्नखान्पूर्वे घृतं प्राश्य बहिर्निशि प्रत्येकं नियतं कालमात्मनो व्रतमादिशेत् बहिर्न गृहे प्रत्येकं नियतं काल
[illegible]ते व्रतकालसंख्याः संकल्पवाक्ये उल्लेखनीया इत्यर्थः निशि निशामुखे व्रतं निशामुखे ग्राह्यं बहिस्तारकदर्शनादिति लघुहा
रीतक वाक्यत्वात् तेन प्रायश्चित्तपूर्वदिने केशादीन्वापयित्वा घृतं प्राश्य प्रदोषे संकल्पः कार्य्यः मुण्डनं च महापातकगोवधाद्य
तिरिक्ते विहद्विप्रनृपस्त्रीणां नास्ति विहद्विप्रनृप[illegible]णां नेष्यते केशवापनम् ऋते महापातकिनो गोहंतुश्चावकीर्णिनः इति मि
ताक्षरीयात् स्त्रीणां मुण्डने विशेषमाह पराशरः वपनं नैव नारीणां नानुव्रज्याजपादिकम् न गोष्ठे शयनं कार्यं न च दध्याद्गवाजि
नं सर्वान्केशान्समुद्धृत्य छेदयेदंगुलिद्वयं. सर्वत्रैव हि नारीणां शिरसो मुण्डनं स्मृतम् सर्वत्र प्रागुक्तमहापातकादिपरम् अत्र
नारीपदं विधवापरम् सधवाया अंगुलिद्वयछेदनादि मुण्डननिषेधमाह पारिजातधृतवचनम् सधवानां तु नारीणामलंका
रार्थं सर्वदा केशसंवरणं प्रोक्तं प्रायश्चित्ते द्विजोत्तमैः अत्र विधवाया वपनं सधवाया अंगुलद्वयछेदनं यत्केनचिदुक्तम् तत्पराशरी राम
यद्वितीयवचनशेषाद्धनवलोकनेनेति हेयं अबुध्याहेयमित्युक्तम् यासां केशधारणे विधानं तासामेवांगुलिद्वयछेदनं उभयोर्मु ४
ण्डनापवादत्वात् पूर्ववचनीयनारीपदं सधवापरमिति बोध्यं विधवायाः केशधारणे विधानाभावात् केशधारणछायां हि[illegible]

शूद्रस्यमृगपानस्यानेब्राह्मणीगमनंतस्यमृगाप नेत्यनित्याभावात् स्नेहवाद्ब्राह्मण स्वामिकाशीतिरक्तिकामिनहेमः गुर्वङ्ग
वैवर्णान्तिमवर्णायाविमाता नवधामंमगमाहवृद्धपतिः एकशय्यासनंपंक्तिर्भाण्डपक्वान्नमिश्रणम् याजनाध्ययनयानि...
शै... हभोजनंनवधासंकरप्रोक्तोनकर्त्तव्याधमैः सह नारदः याजनंयोनिसंबंधः स्वाध्यायंसहभोजनम् कृत्वासद्यःपतंत्येतेप
तितेननसंशयः याजनंश्रौतयाजनंसहभोजनमेकपात्रेभोजनंतथा आलापाद्गात्रसंस्पर्शात्स्वाध्यायात्सहभोजनात् सहशय्याम
नात्यानात्यापंसंक्रमतेनृणाम् सहभोजनमेकपंक्तिभोजनपानस्थं आलापादस्तुसंवत्सरेणपातकित्वसंपादकत्वंसंवत्सरणपत
तिपतितेनसहाचरन्निति विष्णुवचनात् लघुसंसर्गोऽप्य अतिपातकमाहविष्णुः मातृगमनंदुहितृगमनंस्नुषागमनमित्यतिपातका
नि स्नुषापुत्रवधूः अथधेनुमूल्यनिर्णयः तत्रसंवर्तः प्राजापत्यव्रताशक्तौधेनुंदद्यात्पयस्विनींधेनोरभावेदातव्यंतुल्यमूल्यत्वसं
शः अत्रोत्तममध्यमाधमभेदेनमूल्यमाह षड्विंशमतेधेनुःपंचभिर्गव्यानांमध्यानांत्रिपुराणिका कार्षापणैकमूल्याहि दरिद्रा
णांप्रकीर्तिता कार्षापणाः षोडशपणाः कात्यायनः द्वात्रिंशत्पणिकागावोवत्सः पौराणिकोमतः धेनुमूल्यंकार्षापणत्रयंसवत्सा
गौर्धेनुरित्यर्थः गोमूल्यंकार्षापणकालाविसंपिकारेस्मृतिः गौः षोडशपणास्त्रिमानवाः संतिनिधनाः हिर्हेतोवृषभमूल्यंपंच
कार्षापणाइति शूलपाणिलिखितं नकिंतुधेनुसंकलनेपठंतीतिकृत्वालिखितवचनंतच्चषट्कार्षपणाइतियथा... शस्य

या·का स्थापितं फलमूलादि अधर्ममत्यापचयैवकल्यंविष्णुः यदिनुक्तंतत्प्रकीर्णम् अथोपपातकमाह मनुः गोवधोऽयाज्यसंयाज्यपा
३ रदार्यात्मविक्रयाः पितृमातृगुरुत्यागः स्वाध्यायाग्न्योः सुतस्य च। परिवित्तितानुजेनैवपरिवेदनमेव च तयोर्दानं च कन्यायास्तयो
रेव च याजनम् कन्यायादूषणं चैव वार्द्धुषित्वं व्रतच्युतिः तडागारामदाराणामपत्यस्य च विक्रयः व्रात्यता बांधवत्यागो भृत्या
ध्यापनं तथा भृताच्चाध्ययनादानमपुण्यानां च विक्रयः सर्वाकरेष्वधीकारो महायंत्रप्रवर्तनम् हिंसौषधीनां स्त्र्याजीवोऽभिचारो
मूलकर्म च इंधनार्थमशुष्काणां वृक्षाणामवपातनम् आत्मार्थं च क्रियारंभो निंदितान्नादनं तथा अनाहिताग्निता स्तेयमृणानामन
पक्रिया असच्छास्त्राधिगमनं कौशीलव्यस्य च क्रिया धान्यकुप्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवणम् स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रवधो नास्ति
क्यं चोपपातकम् परिवेदनमेव चेति चकारात्कन्यायाः अपि मूलकर्म वशीकरणोच्चाटनकरणम्। क्रियारंभ आत्मार्थं पाकारंभः
नास्तिक्यं नास्ति परलोक इत्यध्यवसानम् [illegible]पातकमाह विष्णुः पितृपितृव्यमातामहमातुलश्वशुरनृपपत्न्यभिगमनं पितृष्व
सृमातृष्वसृगमनं च श्रोत्रियर्त्विगुपाध्याय[illegible]पत्न्यभिगमनं स्वसृसख्याः समानगोत्रायाः उत्तमवर्णाया अंत्यजायाः कुमार्याः रज राम ३
स्वलायाः शरणागतायाः प्रव्रजितायाश्च अभिगमनं निक्षिप्तायाश्च पितृपत्नी विमाता गंतारमपश्यद्धीनवर्णा अंत्यजा श्वपाकी चांडालीकु
मारी[illegible]कन्या महापातकमाह मनुः ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वंगनागमम् अथातिपातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह

तयदुद्दिष्टमज्ञानकृते तदर्धं प्रायश्चित्तं स्यादकामतः एतद्द्विगुणं बुद्धिपूर्वके इत्याङ्गिरावचनात् कृच्छ्रांस्तु चतुरः कुर्य
वधे[illegible]पूर्वकेऽमत्यानुद्वयं कार्यं तदर्धं बालवृद्धयोरिति विश्वामित्रवचनात् एकत्रैव निर्णीतः शास्त्रार्थो वाधकं विना न्यत्र।
पीति[illegible]च त्रिविधपापोत्पत्तिकारणं यथा मनुः अकुर्वन्विहितकर्म निंदितं च समाचरन् प्रसज्जंश्चेंद्रियार्थेषु प्रायश्चित्ती
यते नरः नन्विंद्रियार्थप्रसंगस्य कथं पृथगुपादानं इन्द्रियार्थेषु सर्वेषु न प्रसज्जेत कामत इति मनुना तस्य निषिद्धत्वादिति चेत्स
त्यम् इंद्रियार्थप्रसंगेनात्र दंशाभिशापावुपलक्ष्येते ताभ्यां दृश्यमानाभिशप्यमानयोः पापमुत्पद्यते यथा मनुः श्वशृगालखर
रैर्दष्टो ग्राम्यैः क्रव्याद्भिरेव च नराश्वोष्ट्रवराहैश्च प्राणायामेन शुध्यतीति पैठीनसिः अनृतमभिशप्यमानः कृच्छ्रं मासं कृच्छ्रं समाचरेत्या
नकं[illegible]महापातकेषु द्विमासमिति त्रिविधान्येतानि। जातिभ्रंशकरं संकरीकरणाऽपात्रीकरणमलावहप्रकीर्णोपपातकानु
पातकं महापातकातिपातकानि जनयंति नवविधानि। यथा मनुः ब्राह्मणस्य रुजः कृत्वा घ्रातिरघ्रेयमद्ययोः जैह्म्यं पुंसि च
मैथुनं जातिभ्रंशकराणि च। रुजः कृत्वा पीडाकरणम् अघ्रेयं लसुनादि जैह्म्यं मित्रे कौटिल्यम्। खरोष्ट्राश्वमृगेभानामजाविकव
धस्तथा संकरीकरणं ज्ञेयं मीनाहिमहिषस्य च निंदितेभ्यो धनादानं वाणिज्यं शूद्रसेवनम्। अपात्रीकरणं ज्ञेयमसत्यस्य च भा
षणम् कृमिकीटवयोहत्या मद्यानुगतभोजनम् फलैधःकुसुमस्तेयमधर्म्यंश्च मलावहम् [illegible]ध्यानगतं मद्यपानं म[illegible] उप

प्रा·क· अनुग्रहः कार्यस्तथा वै शिशुवृद्धयोः अतोन्यथाभवेद्दोषस्तस्मान्नानुग्रहो भवेदिति पाराशरीयाच्च अनुग्रहादे[illegible]शादन्यूनं
२ प्रायश्चित्तं न कर्तव्यम् तस्मात्कृच्छ्रमथाप्यर्द्धं पापं वापि विधानतः ज्ञात्वा बलाबलं कालं प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेदिति हारीतोक्तेः कृ
च्छ्रपा[illegible] अजहत्स्वार्थलक्षणया पादोनकृच्छ्रमपि ज्ञेयम् यद्दूर्णं यत्प्रायश्चित्तं तद्दूर्णं बालवृद्धस्त्रीरोगिणां तदर्द्धं स्यात्प्र[illegible]
तेषु अशीतिर्यस्य वर्षाणि बालो वाप्यूनषोडशः प्रायश्चित्तार्द्धमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव चेति विष्णुपुराणात् अत एकस्याभस्य
[illegible]धर्मे त्रयवत्त्वेपि वा पादप्रायश्चित्तम् अनुग्रहे पादं वेति वाशब्दस्यैवकारार्थत्वादिति मिताक्षरातः अर्द्धमेव भवेत्पुंसां
तुरीयं तत्र योषितामिति अत्रोनषोडशवार्षिके[illegible]गात्तदर्द्धं संपूर्णप्रायश्चित्ते ऊनैकादशवर्षीयस्य बालस्य पंचवर्षात्परं पा
दप्रायश्चित्तं पादो बालेषु दातव्यः सर्वपापेष्वयं वि[illegible]रिति विष्णुवचनात् ऊनैकादशवर्षस्य पंचवर्षाधिकस्य च चरेद्गुरुः सुहृ
द्वापि प्रायश्चित्तं विशुद्धये एतेन स्वयमशक्तौ प्रतिनिधिद्वारापि प्रायश्चित्तं करणीयम् पंचवर्षमध्ये तु प्रायश्चित्तं न करणीयम्
न[illegible]नरस्यासनापराधेन पातकम् न चास्य राजदंडो न प्रायश्चित्तं न विद्यते इत्यंगिरोवचनात् यत्तु चतुर्थाद्वत्सरा[illegible]म ए राम
मर्यादैव हि शिशोर्व्रतं प्रकुर्वन्ति गुरुसंबन्धि वा [illegible] वाङ् इति ब्रह्मपुराणे पंचवर्षे कृतन्निधानं तत्पापनाशकातिरिक्तपरमतो २
[illegible]विशेषः ज्ञेयोऽज्ञानकृते पापे यत्र यदेवोक्तम् तत्र तदेव करणीयम् यत्राज्ञानकृते पापे द्विगुणं ज्ञानकृतेन तत्र न द्विगुण्यम् ज्ञानकृतः

मध्ये प्रायश्चित्ताकरणे द्विगुणं प्रायश्चित्तमेव त्वसगभि[illegible]मेदुष्टस्य द्विगुणादय इति म[illegible]वचनात् कालातिरेके द्विगुणं प्रो[illegible]
मासूर्वेत् द्विगुणं राजदंडं च दत्वा शुद्धिमवाप्नुयात् इ[illegible]याज्ञ अत्र संवत्सरमध्ये कालातिक्रमप्रायश्चित्तकरणे भा[illegible]क्र
म[illegible]त्सरगणनक्रमेण प्रायश्चित्तमिति वदंति प्रा[illegible]नोजिज्ञासूनां प्रायश्चित्ताकथने । चिंतस्य विपश्चितो दोषः आनीनां
याचमानानां प्रायश्चित्तानि ये द्विजाः जानंतो न प्र[illegible]च्छंति ते पितद्दोषभागिन इत्यंगिरोवचनात् क्षत्रियादौ प्रायश्चित्तकथने ब्राह्म
णं मंतरितं कृत्वा कथनीयमन्यायतो मार्गमाणस्य क्षत्रियादेः प्रणामिनः अंतरा ब्राह्मणं कृत्वा व्रतमेतत् समादिशेत् इत्यंगिरोव
चनात् गुरुपापे च लघुप्रायश्चित्तं लघुपापे गुरुप्रायश्चित्तं न वक्तव्यम् पापे गुरूणि गुरूणि स्वल्पान्यल्पे च तद्विदः प्रायश्चित्ता
नि[illegible]यजगुः स्वायंभुवादय इति विष्णुवचनात् अन्यथा हि महाबाहो लघूनामुपदेशतः गुरूणामुपदेशो हि निःप्रयोजनतां
व्रजेत् इति भविष्यपुराणाच्च प्रायश्चित्तप्रदाने यथोक्तं वाच्यं न तु स्नेहादिनानुग्रहः कार्यः तद्यथा लोभाद्वा यदि वा स्नेहा[illegible]
हादज्ञानतोपि वा कुर्वंत्यनुग्रहं ये तु तत्पापं तेषु गच्छति निपाग[illegible]यात् शा[illegible]यप्रायश्चित्तमुदाहृत्य दुर्बलत्वादिना[illegible]ग्रहः
कार्यः कृत्वा पूर्वमुदाहार्यं यथोक्तं शास्त्रवेदिभिः पश्चात्कार्यानुसारेण शक्त्या कुर्वन्ननुग्रहमित्यंगिरोव[illegible]त् कार्यानुसारेण दुर्बल[illegible]दुर्बले

प्रा॰कौ॰ ॥श्रीगणेशायनमः नत्वाकृष्णपदद्वंद्वंनिर्णयोमुनिसंमतः प्रायश्चित्तकदंबानांगोपालेन[..]वितन्यते १ अथ[..]श्चित्तं
१ यः तन्नहारीतः प्रयतत्वाद्दोपचित्तमशुभंनाशयतीतिप्रायश्चित्तं तत्रवा[..]एवकारार्थे वाम्याद्दिकल्पोऽपमेयार्थे
[..]त्समुच्चयइतिविश्वदर्शनात् प्रयतत्वाद्यथा। विधिअनुष्ठानात् उपचितम् संचितमशुभमेवनाशयति नतुफलांतरं
[..]यतियत्कर्मतत्प्रायश्चित्तम् अशुभंपापंपापिनांतदुपदेशेन फलमाहांगिराः यत्पुण्यमुद्दृतेविप्रैस्त्रिप्रमाणाज्ञ
[..]षु तत्पुण्यंतारितेपापात्प्रायश्चित्तैस्तु[..]एव धर्मशास्त्रमविज्ञायप्रायश्चित्तंनवक्तव्यम् अवुद्धाधर्मशास्त्राणिप्रा
यश्चित्तंवदंतिये प्रायश्चित्तीभवेत्पूतस्तत्पापं[..]च्छतीतिशानानपीयात् तदस्वादिपूर्वकंकथितव्यम् अनर्चितैरनाहू
[..]रपृष्टैश्चैवसंसदि प्रायश्चित्तंनवक्तव्यं ना[..]द्भिरपिजल्पते इत्यंगिरोवचनात् पापिनासचेलंस्नात्वा उपदेष्टारंतोषयि
त्वा[..]सिस्पष्टाभिधानंवक्तव्यम् सचैलंवाग्यतःस्नात्वाक्लिन्नवासाः समाहितः उपस्थायततः शीघ्रमार्तिमान्धरणींगतः॥
गा[..]शिरसाचैवनचकिंचिदुदीरयेत् इत्यंगिरोवचनात् तोषयित्वाद्विजोत्तमान् इतिदेवलीयाच्च यत्तुपापं[..]ख्यापये राम
त्पापीदद्याद्धेनुंतथावृषम् इतिपाराशरवचनम् तन्महापातकादौविपुलधनविषयम् निश्चितपापस्यभंजनेनसदस्यः १
सत्यभाषणेचपापवृद्धिमाहांगिराः कृतेनिःसंशयेपापेनभुंजीतानुपस्थितः भुंजानोवर्द्धयेत्पापमसत्यसदसि[..]

॥ श्रीकाशीजीमेमंहल्ला[illegible]धुरानामामाकीगलीश्रीपुनबाबूहरखचंदजीकेबाडेमे
दुर्गाप्रसादकटारेकेगणेशयंत्रालयमेंप्रायश्चित्तकदंबछपागयालिखासीतारामभिश्रछापने
बालागोपालजिस्कोलेनाहोयउसकुंजगलीकेपश्चिमफाटकपरदुर्गाप्रसादकेदुकानपरमिलैगा॥